

NARASANNABHATTU

A SOCIO - HISTORICAL DRAMA

(Text-Book for Andhra University B.A. [Part II] 1960)

స ర స స్వ భ ట్టు

చారిత్రిక సౌందర్య రూపరేఖ

ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారి 1960 సం॥ చిప్ర వి. య
పరీక్షకు పఠనీయ గ్రంథము.

చి. పి. ముని

శ్రీ వింజయూరి చేంకట లక్ష్మీనరసింహారావు.

శ్రీ వింజయూరి చేంకట లక్ష్మీనరసింహారావు

శ్రీ అనంతవరద రామలింగస్వామి

ప్రతి పాఠకునికీ :

అనంతరము పట్టికేషన్స్, ముద్రాణము 17.

First Edition—May, 1957.

Second Edition—July, 1968.

Printed at

Andhra Mahila Press, Madras-4.

పు తి స మ ర్పణ ము

శ్రీ తంగిరాల కల సంజాతన్ రాఘవ సమాభ్యుపగమనా గానో
శేనున్, మద్రుంపక కృతిశేతిన్, భగవంతుడోము నిఖిల శ్రీలన్ !

చిగ మిశ్రుండు, పవిత్ర కాగ్యతకులన్ జేయంగ నుందంజగ్గు
యరుడేగం గలవాఁడు, మౌగ్యజన సాహాయ్యులుగావింప బం
ధుగ శక్తిం బ్రకటింపచు వాఁడగుట సంతోషాన నెల్పింప మ
వ్వన ముఖంబున పరిపూర్ణముని గాఢన్, వీగన్ శ్రీరాఘవ !
తనఁగు తొడలపై కలపొసఁగు నొమ్మని గాఢనెఱుంగు నూనకం
బుఁగ్గ మునెడలఁగల మహాప్రతిభాన్విత సత్త్వి ధీశ, గనా
యనముగఁ ద్రావనిస్త్రు సముదంబున బ్రవృత్తివలపు మెఱుగఁగ;
కొనుమిది, వీగ రాఘవ ! యనిలత సప్తగా సంపదదగ్గవా !

నేడక శ్రుతుకాల విద్యుంప గోళి సంతృప్తిగన, బహుకరించినావు;
మాత్రిక బవనికానూనుకూల్య మురుగ్గ; వసతిగృహాల శేగ్గుజచినావు
కొగ విశోద విహంగసంకలనన్, లలితోప వనవాటి కలచినావు ;

తలకళాగాధన తత్పరత నలాగ్గ, బహుకృతి స్వీకృతిన్ బడసినావు :
సప్తసంతాన భాగ్యప్రశస్తిఁగన్న ! కుటితంఁడవి, సర్వసమృద్ధిఁగాంచు
ప్రకృతి బాతిసంపదపు, వీగరాఘవయ్య ! శతవసంతములో మనుమయ్య శస్త్రశీర్తి !
కృతిభగ్గులో మధుక ప్రకాండములు, శ్రీ కృష్ణప్రతికాకులున్,
తలమాధుగ్యగనానుగత్ హృదయులో, తవ్యంబుగా వాగిరి
క్షితి కులో దక్షిణ నాయకాగ్రణులు, సంక్షిప్త ప్రతిష్ఠలో. సమం
చితపన్నాన పరుష్కృతాదురు నుమా, శ్రీ రాఘవానోత్తమా !

రెండవ భూర్పునకు పీఠిక

“నరసన్నభట్టు” మొదటి భూర్పు అచ్చవడి వెలువడిన మరునాడే, దాని ప్రతులను ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారికిఁబంపితిని. ఆందరిగూడ మల్గుమేయైనను, వారు దానిని గ్రహించి, 1960 సం॥ రము మార్చిలో ఆరుగు బి. యే. పరీక్షకు పాఠ్యనాటకముగా నియమించి, నన్ను గౌరవించిరి. వారివయఁతయుఁ గృతజ్ఞుఁడ. 1934 సం॥ రవు బి. యే. కు నా “అనార్కల్” నాటకమును సకలవిద్యుఁగముగా నియమించిరి. ఇప్పుడు మరల వింకాక నాటకమునాది గ్రహించినందులకు సంతోషించుచు, టోర్న్ ఆఫ్ స్టడీస్ వారికి కృతజ్ఞుఁడ డెల్చుచున్నాను.

గ్రంథకర్త.

Sree. T. V. Raghaviah, A.F.I.I.
(Zamindar, Ampapuram, Chinalingala etc Estates)
Retired Assistant Secretary, (Development)
Life Insurance Corporation of India,
Southern Zone, Madras.

ము న్ను డి

పీఠికాపుగ సుప్రసానాధీశ్వరులగు శ్రీరావు గారి గాథని గాఢముగా గాఢముగా ఆంధ్రులలో
 'కాగ్యదర్శి'గా మా తండ్రిగారు, బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణమూర్తిగారు చాలకాలముండిరి.
 ఆ దినాలలో సుప్రసానాధీశ్వరులలో ఆంగ్లభాష పోలిషునాను మా నాన్నగారి కి
 ఆయన, గంగాధర గామా గావుగారి జోత్యు పై "The History of Rao Family
 and Vinjamuri Family" అను పేరు మాయుధయ వంశాలను గలచిని కల్పమై ప్రిని
 'దెబ్బి'ను, ఆంగ్లమున నొక గ్రంథము గచించి, సుమారు 80 యేండ్ల క్రిందనే అచ్చు
 వేయించిరి. అందీ నగసర్వ భట్టు గాథ సుప్రసానముగ నున్నది. దానిని కథావస్తువు గాఢ
 దీసికొని, కొన్ని కల్పనలు చేసి, నే నీయాసకమును గచించితిని.

నామాయ గారు బ్రహ్మశ్రీ డేవులపల్లి వేంకట కృష్ణకాశ్రి గారుపప్పుడు తదాసాన
 కవీంద్రుడుగా నుండి, "రావువంశముక్తావళి" అను ప్రబంధమును ఆంగ్లమును గచించిరి
 అందుగూడ ఈ గాథ కొంతవఱకు గలదు. ఆంగ్లభాషమున నాను విగ్రహము నామాత్ర
 మొనర్చినది.

ఈ నాటకమందలి యితీవృత్తము చారిత్రాత్మకమే; కీ|| శ|| 14వ శతాబ్దానంతరము
 జరిగిన కథయని తోచు నున్నది. మాధవవర్మ ఆకాలముచాఁ దందురు. అయినను
 రసపుష్టి కోసము కొన్ని కల్పనలు చేసితిని. నగసర్వ భట్టును వెలివేయుట జరిగినదోలేనో
 నాకుఁ దెలియదు. అది ఛాందసయుగము కదా! నూద్రష్ట్రీ చేతి యన్నమునుగిన్న
 నగసర్వ నాదినాలలో సుఖమునుండి బహిష్కరింపక యుండుగా? అతఁడు మహాపండి
 తుఁడు గనుకఁ దానొర్చిన పని తప్పగాదని సర్వవిధాల సుబద్ధింపక యుండునా? అని
 యూహించి, ఆ వెలి గంగులను కల్పించితిని నగసర్వ భట్టు నిల్లు, 20 గురుకులకార
 మేయని రుజువు చేయుటకు, నారాయణకాశ్రి, పుల్లయ్యలను కిష్కలముల కల్పించితిని.
 పుల్లయ్యను హస్త్యరసము కుపకరించుటకున జేసితిని. అనుబోతుని ఏకసంభాగ్రాహిగా
 నొనర్చి, యతనికి భారవి కాన్యమును బాతముగాఁ జెప్పించితిని. అనుబోతుని పట్టాభి
 షేక సమయాన, నగసర్వ మనుచుండగు సోమేశకవి గచించిన "యాదవ గాఢమీయ"
 మను సంస్కృత ద్వర్విధి కావ్యమును, "సీతాకల్యాణ" మను ఆంధ్రద్వర్విధి కావ్యమును
 రాజున కంకితము చేయించితిని. "యాదవ గాఢమీయ" మిప్పటికిని ప్రాచీనప్రతిగా,
 కాకినాడలోని ఆంధ్ర సాగర్వత పరిషత్కార్యాలయమున నున్నది. కాని యిది యను
 బోతుని కల్పింపఁబడిన కృతికాదు. నారాయణకవి విగచిత కావ్యము పేరలకల్పితమే.
 చేచిగాని చరిత్ర జరిగినదే.

ఈ గూఢకథ మొదటినుండి చివరవరకు సమంతమునాఁడు నగనన్నభట్టు. అతఁడే కథానాయకుఁడు. కావుననే యీ నాటకమునకు అదిని పేరే పెట్టితిని. ఇందు గావు అనువోలేభూపతి విజయ వర్ధనము ముఖ్యగాఁగలను. కావున, దీనికి “అనువోలేవిజయ”మను పేరు పెట్టమని కొందఱు సలహా యిచ్చెను. “కాని, అనువోలేని ముగ్ధి జనమునకు, విద్యాభివృద్ధిక, ప్రాజ్ఞత్వాని ప్రాప్తికిని కాని భూతుఁడు నగనన్నభట్టు. కావున ఈకావ్యముని కాలని నామముచుటయే యిట్లు సమములగునని తోచినది. నగనన్నభట్టు కేవలము పండితమాత్రుఁడు కాఁడు; బహుశాస్త్రవేత్త. వేదవేదాంగ పారంగతుఁడు, ద్రోణనివంటి అశ్రు విద్యావిశాగడుఁడు, నాలుగువర్ణనిబోధన రాజకీయ తంత్రజ్ఞుఁడు, విశేషించి, స్మృతికిగ్తలవలె, యుగయుగ సంఘసంస్కరణము అత్యంతావశ్యకమని, తలపెట్టి ఆచరించు ఘనుఁడు. దేశము ప్రాచీనాలల పాలుగా మండ గాపాడుటకై, అసమానితుడైన చంద్రగుప్తుని ఈ పనిగణముగా గ్రహించి, నార్యప్రామాన్య స్థాపన చేయించి నాణ్యుని వలెనే, ముగ్ధులకు నోరనులడి అనువోతుని దప్పించి, పద్మనాభకపంక కాజ్యస్థాపనకుఁ గొంగుభూతుడైన నగనన్నభట్టు మాడ తత్సమాన రాజకీయతంత్రజ్ఞుఁడే. అట్టివాని అభిధేయమే గంధ్రమున కిడుట ఈచితిమని నిర్ణయించ వలసి వచ్చినది.

నాకు వీలయినంతవఱకు నాటకలక్షణము ననుసరించియే గ్రహన సాగించితిని. ముఖ్యపాత్రల ప్రవేశనిష్క్రమముగ మోచనలు, విష్కంబున విభాగించనలు, కొంతవఱకు జరిగితిని. నటనలకు సుబోధకముగా ముందుటకై “పర్యంతావుల సరికాదే” సంధిని పాటించి యుంటిని. నాకవ్యస్థయందు అచ్చులనుపయోగించితి. కనుక, విసంధులు విశేషముగా నాడితిని. చాకిలి పుల్లిగానికి, పాలికాపు రేచిగానికి, గ్రామ్యభాష ప్రయోగమే పాత్రాచితికై చేసియుంటిని. పండితులు నా లోపములను మన్నింతురుగాకయని కోరుచున్నాను. నాటకము దృశ్యప్రాధాన్యము కలదని నమ్మి నటకుడ నగుటచేత, నాకలకొలది దీనిని బ్రదగ్యున్నాముగ గచియించితిని. ఈస్థానంత్ర్యము సంస్కృత నాటక కవులును దీసికొన్నదే. అనివార్యములయిన ముద్రారాక్షసములను చదువరుల సవరించు కొందురుగాక !

రచయిత

విం. వేం. ల. నరసింహారావు.

ఈనాటకమున వచ్చు పాత్రలు

నరసన్నభట్టు

... కథానాయకుడు

రృష్ణసూరి

... నరసన్న పెద్దకొడుగు

సోమేశకవి

... శిష్యునికొడుగు

వెంకన్న

... నరసన్నజ్ఞాతి, ప్రతికర్షి

రామన్న

దీక్షితులు,

సోమన్న

సుబ్బయ్య

అన్నప్ప సోమయాజి

... వెంకన్న మిత్రులు, వెలిరి
దొడ్పడిన వారు.

వెంకప్పగారు

... సభాభ్యుదయ

నభ్యులు

...

సీతారామశర్మ

... బాలకవి

రేచిగాడు

... పాలికాపు

వల్లిగాడు

... చాకలి

వేటసిబ్బంది, బ్రాహ్మణులు కొందఱు

నారాయణశాస్త్రి

పుల్లయ్య

అనువోతుడు

శిలవతి

సీతాదేవి

బద్దమ్మ

... నరసన్న శిష్యులు

... ఉప కథానాయకుడు

... అనువోతునికల్లి

... అనువోతుని భార్య

... నరసన్నభట్టు భార్య

న ర స న్న భ ట్టు

నాం ది

ఓంకారాక్షరం దివ్యరూపుఁడు, రణపూహాధినాథుఁడు, పు
జ్యాంకూరప్రతతిప్రపద్ధి రచనా ప్రాప్తృద్వనుం, దుగ్రదై
త్యాంకారిందముఁ, దాశీతావన. లనద్వ్యాపారదక్షుండు, శ్రీ
శాంకర్యాత్మజుఁడౌ గణేశుఁడు సదన్యశ్రేణిఁగపాడుతన్.

శ్రీ లీలావ్రదిధా క్షమాప్రణయగర్విభూత చేతస్కలా
శ్రీలా నీలల ముప్పురన్ వశయగాఁజేవట్టి, వక్షోభుజాం
రాలంకారపద మ్మొనంగి శ్రితరజివాప్తి నూహించు గో
పాయం దాశ్రిత కల్పభూరుహము సభ్యశ్రేణి రక్షించుతన్.

రేరే : చర్విత చర్వణంబగు దరిమ్రొజున్మలై. నద్యశ
శ్రీ రాజ్యాదిపులై. నృసింహులయి, లక్ష్మీపుత్రులై, సత్కళా
సూరిద్రస్తుతులై. సుశీలవతులౌ కుద్ధాంగనల్ గొల్వ దా
త్రీరంగస్థిత పాత్రలౌ జనుల, గౌరీ శంకరుం దోముతన్.

సూత్ర : మారివా !

మారి : ఏమి, బావా?

సూత్ర : ఏమోయి, నీ కప్పుడునుబనిలేదు, తీటికలే నన్నట్టులుందువు?

మారి : నాకా పనిలేదు? పనిలేని జీవులెందైన నుండురా? అకర్మలోఁ
గర్మగలదను గీతావాక్యమును భావింపుము.

సూత్ర : బాగు! బాగు! పనిలేకపోవుట యొక్క పనియే యన్న
మాట, నీవు చెప్పకయే నేను నీవలన మున్ను గ్రహించితిని.
కాని, నీ గీతను బట్టి కర్మలోఁగూడ నకర్మయున్నదేమో బాగుగాఁ
బరిశోధించితివా?

మారి : బావా! గీతలలోఁబాండిత్యము నీ కఖండముగఁ గుదిరినట్లు
న్నదే! గీతారహస్యములేవేని నాకెఱింగింపనెంచి నన్ను రావించి
తివా?

సూత్ర : కేవలము గీతారహస్యమే కాదు, సాహిత్యసమ్మేళన సంగీత
రహస్యమును నీకెఱింగించి, యొకరూపక మాడింపఁదలచితిని.

మారి : నే నాడువాఁడను గానే!

సూత్ర : అవసరమై, మనసుకుదురుచో, నాడువాడవేగాను, నాడు
వాడవు గూడ, నీ వగుదువను ధైర్యము నాకులేకపోలేదు.

మారి : నీ ఛలోక్తులకేమిగాని, బావా, ప్రకృణవిషయము నేటిం
గింపుము.

సూత్ర : ఒక నాటకప్రదర్శనమునకు తగునేర్పాటులను గావించుచు
శ్రాంతిగొంటున్నా, విశ్రాంతి నాసించి, మఱియొక నాటకమును
తడవు ఛలోక్తులాడితిని.

మారి : సరే ; కాని, నాటకమంటివి, ఏనాటకము?

సూత్ర : నరసన్నభట్టు—అను రూపకము.

మారి : కల్పిత కథా రూపకమా?

సూత్ర : కాదు, కాదు. చారిత్రాత్మకము.

మారి : ఈ చరిత్రాంశ మెందున్నది?

సూత్ర : ఎందా? వినుము.

భారతీ పాదపూజా రత్నపీఠికా
రాజ సంకాశ సద్రాజకులము
చింతామణి దివ్యసంతాన సురభి సంతాన
తాన దానగుణ ప్రధానకులము.
పరమభాగవత సత్పురుషపుంగవజాత
పూత చిరంతన భ్యాతకులము,
గాంగేయ విజయ విక్రమకళా సముపేత
భూరాలవాల విశుద్ధ కులము
మల్లికా చంద్రహారీవమాన కీర్తి
చంద్రికాసాంద్ర లలితావసంద్ర కులము
ఆంధ్ర మాతృరచిత సుకృతైకఫలము
ప్రదిత రాజులారి రాజిత రావుకులము :

అట్టి రావుకులము వారిది, వారికిమంత్రులై పురోహితులై మహా
పండిత కవిప్రకాండులను పేరుగడించిన వింజమూరి వారిదియు, చరిత్ర
లను, శ్రీ రావుగంగాధరరామరాయ ప్రభుని కార్యదర్శియనూ శ్రీ వింజ
మూరి లక్ష్మణమూరిగారు. ఆంగమున గొలిచిది వనపము లున్న నాగ

దానిలోనిది. మహాకవి పుంగవులగు శ్రీ దేవులపల్లి తమ్మన్న శాస్త్రి గారు రచించిన “రావువంశముక్తావళి” లోఁగూడఁ దగ్ధాథకలదు.

వాడు నరసన్నభట్టును వర్ణించుచు,

అలఘు తపోధనుఁడు, నిఖిలాగమ ధర్మసయానువర్తి. ని
ర్మల తరకీర్తి. సద్గుణసమగ్రుఁ డుదగ్రకుటుంబ వైభవా
కలితుఁడు, వింజమూరి కులకంధి సుధాంకుఁడు, నత్కృపా కరుం
డల నరసన్నభట్టు ధరామరశేఖరుఁడొప్పు మెప్పుగాన్.

అని చెప్పినాడు.

మూర్తి : ఆరావు కులము మొన్న మొన్న దాఁగఁ బీఠికాపురమేలు మహా
రాజులు కులమూ?

సూత్ర : బిడ్డ- పీఠికాపురమేలు వారి కులమేకాదు. బొబ్బిలి, వేంకట
గిరి, స్థలవరము, బటప్రోలు—సంస్థానముల నేలు పద్మనాయక
వంశీయులు కులమును నగును.

మూర్తి : అలాగైన, నరసన్నభట్టు కథ తత్సంస్థానా ధీశ్వరుల చరిత్రలకు
మూలాధారమైనదా?

సూత్ర : అవును, బాగుగా గ్రహించితివి. మండ దొరకుచో, మనుజునే
మ్రొంగు కొండచిలువనంటి యఖండ బుద్ధిమంతుండవు. ఇంకనీకుఁజెప్ప
వలసినదిలేదు.

మూర్తి : సరే, చరిత్రాంశమేదియు నీ వింకఁజెప్పవలసిన యవసరము
లేదుగాని, యేతన్నాటక కర్త యెవ్వరో కొంచెము నొడివెదవా?

సూత్ర : నీకు నాటక విషయముప్రధానమా? తద్రచయిత ప్రసంగము
ప్రధానమా?

మూర్తి : “ఁడునుప్రధానములే. ఏలయన, ప్రసిద్ధకవి రచనము కానిచో,
ప్రేక్షకులకు నృథాప్రయాసము గలిగించినవారమే యగుదుము.
కావున, నాటకకర్తం గూర్చి యించుక మున్నెఱుంగుట ముఖ్యము.

సూత్ర : నిజమే. ప్రస్తుత కవి ప్రస్తుతకవియే. అంతమాత్రమే కాదు,
ఆయన సుప్రసిద్ధనటుఁడుకూడ. ఆజీతేజీన నటుఁడు రచించిన యాప
కములు మిగులఁ బదరస యోగములుగా మండును గాఢా?

మారి : అవును. ఆ నటకకవి పేరేమి?

సూత్ర : నరసింహరాయ కవి.

మారి : ఆ పేరుగల కవులు, ముఖ్యముగా నాటక కవులు, పెక్కండ్రు
గలరుగదా, వారిలో నీతఁడెవ్వరు?

సూత్ర : కవియు, నటుఁడునునగు నరసింహరాయ నామధారులు
పెక్కురు లేరనుకొందును. అయినను, మనకవింగూర్చి చెప్పెదను
వినుము,

ఏతేళ్ళరోపాస నైకాగ్రచిత్త ప్ర
వృత్త జీవాకవి ద్వితతి నొకఁడు.
యువక హృద్భూకృత వ్యవసాయ ఫలగుణో
త్కర రచనా దేశికతతి నొకఁడు,
వినుతాశుబంధ కవిత్వనముద్యోగ
చాతురీ ధారేయ సమితి నొకఁడు,
ప్రకటాంధ్ర నాటకరంగాంబర స్థిత
నటక సక్షత్ర గణమున నొకఁడు
సర్వమానవ సౌభ్రాత్ర పద్మఱుండు
మృదుతర శరీషసుమనమ హృదయయుతుఁడు,
వింజమూరి కులాంభోధి విమల విధుఁడు
వేంకట నృసింహరాయ కవి ప్రభుండు.

మారి : ఓహో! ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారున్నత పట్టి భద్ర
పరీక్షులకుఁ బఠనీయగ్రంథములుగా నియమించి గౌరవించిన “అనా
ర్కలీ” యను దృశ్యకావ్యము, “నారోజ్జ” అనుశ్రవ్యకావ్యమును
రచించిన కవిత్వల్లజుం డాతఁడు. నేనెఱుంగుదును.

సూత్ర : నీవేకాదు. సకలాంధ్రులలో నతని నెఱుంగనివా రుండరని
నా నమ్మకము. అతఁడు బహు గ్రంథ రచయిత. కవిం గూర్చి
మఱియు ముచ్చటింప సభుకట్టుదుమేని, ప్రకృతకార్యారంభమునకు
విలంబ మగును.

మారి : అట్లయినచో, నేతఁడ్రూపక ప్రథమరంగ ప్రదర్శనమునకు
భూమికల నాయితై పఱుచుటకుఁ బోవుమందువా?

సూత్ర : ఆఁగు మాఁగుము. ప్రదర్శనప్రారంభమునకుఁ బూర్వము నాటక రసాను గుణముగ ఋతువర్ణనము నేయుట ప్రాచీనాచారము.

మారి : బావా! ఋతుప్రసక్తి మనకేల? ఆపని నటిదికాదా?

సూత్ర : అవును. అవసరమగుచో నాఁడు వాఁడవు, పాడువాఁడవును, నీవేయగుదు వంటిని గాదా? నటి యిందులేదుగావున, నీవే ఋతు వర్ణనముఁగావించి నటియింపుము. ఆలసింపకుము.

మారి : పోనిమ్ము. నీవు మాయక్కణ్ణోబాటు నాభారము కూడ భరించు బావవు గావున, నీ కోర్కీ దీర్తునులెమ్ము.

తళకుఁజుందురుమోము కలువఁగన్నుంగవ
మవ్వంపు వెన్నెల నవ్వుతోడ,
చిరుక గోర్వంక వెన్నెలపుల్ల పల్కుతోఁ
డెరిసీటిపెరియేటి కురుకుతోడ.
తేజారు తెలితెల్లు పూఁజీరతో పెల్ల
మొయిలువలువ మేలిమునుఁగుతోడ
రాయంచనడలతో రాణించు మించుల
మించు రిక్కనరాల నుదుతోడ,

పంకవిరహిత జీవన భవగీతి
రలను గవులనఁదచ్చరక్కాల విజయ
లక్ష్మీ నవనవ శోభ విలాసగతుల
నలర వర్ణింప నలవియే నలునకైన;

సూత్ర : బలే! ముద్దు మఱఁదీ! నీ వాటచేఁ బాటచే నటిలేని లోటు దీర్చితివి. కన్నుల కలుపు దీజినది, చెవుల పండువైనది.

(తెరలో నేడఘోషవినఁబడును.)

సూత్ర : [[క్రూతి నభినయించి]

తనోష్ఠాకి నేదభాగముల సంతన్ తెప్పచున్, బాడుకా
ద్యనికిన్ పేత్రవినాద మొక్కలయ్యెై తాటించఁగా, నల్ల దే !
దనుదేరున్ నరసన్నభట్టు నదికిన్, స్నానంబుఁగావించి, సూ
ర్యుని కర్చ్యంబు నొసంగఁబోలు. మనమిందుండంగ యోగ్యంబోకో !

కనుక, మారిమా ! పోయి చూతము, రమ్ము -

(నిష్క్రమింతురు)

అనంగవంశుల రామలింగపాఠము.

న ర స న్నభ ట్టు

ప్రథమాంకము

ప్రథమ రంగము

గంగము : ఒక యేటిగట్టు. తత్ పరిసరముల నొకతోట.

ప్రవేశము : నరసన్నభట్టు ఇరువురు శిష్యులకు వేదపాఠము చెప్పుచు.

నర : బిడ్డలార! ఆ తూర్పువంక చూడుడు. సూర్యోదయ మెంత మనోహరముగ నున్నదో !

సీ॥ ప్రాగ్విశాకాంత గర్భంబుఁ దాల్చుఁగ మోము
కళగాంచెననఁ దూర్పు తెలివినొందు :

గర్భభారక్లాంతికలనఁ దదృమిని
పఱపునూర్పులనఁ దెమ్మెరలువీచు :

నిరత నిశ్వాసజనిత బహుస్వేదబిం
దువులన మంచుదొందువులుదోచు :

ప్రసవవేదనచేతఁ బడఁతిమూలైదుననః

బక్షి కూడితములు ప్రబలుచుండు :

గీ॥ పద్మనాయక కులపరిపాలకుండు
చక్రరక్షణ దళుండు నకలలోక
బాంధవుండింక నుదయించి భయదతమముఁ
బాసి జ్ఞానతేజమొసంగి, ప్రజలఁబ్రోచు.

శిష్యుడు 1 : విన్నావురా, తమ్ముడా! గురువుగారెంత చక్కఁగా అరు
ణోదయమును వర్ణించినారో !

శిష్యుడు 2 : అపరప్రాచేతసులు. వారినోటినుండి వెలువడిన మాట
యెల్ల నరసకవిత్వమే.

శిష్యుడు 1 : తమ్మన్నా! ఆ చెట్టుక్రిందచూడు. ఎవతెయ్యో పడి
యున్నది !

శిష్యుడు 2 : అన్నా ! ఆమె గురువుగారి వర్ణనకు సరిపోయిన రూప ముతోఁగూడ నున్నదే !

సర : (శిష్యులతో ఆమెను సమీపించి) ఓరీ, కుట్టునొండ్రూ ! పాప మీపిల్ల యెవడైయో సామ్యుసిల్లినట్టుతోచుచున్నది. ఏటిసీ రొకపాత్రతో తోలదరగా తెండు. (శిష్యులు నీరు తెచ్చుటకు పరుగెత్తుదురు. సరసన్నభట్టు) (స్త్రీని బాగుగా పరికించి) ఈమె యాకారము గాంచిన, కట్టిన యుడుపులు, పెట్టిన నగలును గనిన, గొప్పయింటి వనితలాగు కనబడుచున్నదే ! ఏల యిట్లు పడియున్ననో కాదా ! (శిష్యులు నీరు తెచ్చును సరసన్నభట్టు ఆ నీటిని స్త్రీ నోటిలోపోసి, ముగ్గున్న కొన్ని నీళ్ళు తాగుటకును. ఆమెకు తిరివచ్చును) అమ్మా ! నీ వెవరవు తల్లీ ? ఏల యిక్కడ నిట్లు పండి యున్నావు ?

శ్రీలవతి : (హీనస్వగముతో) అయ్యా ! నా-మ-అ-ది యేడీ !

సర : అమ్మా ! నీమఱది యెవరు ? నీ చరిత్రయెట్టిది ?

శ్రీల : (కొంచము తేలికగా) స్వామీ ! నేను రావురాని కోడలను. పూస పాటి మాధవవర్మకు, మా అత్తవారిలో విరోధము. అతఁడు చిర కాలామర్షము లోపలఁ బెట్టుకొని లెక్కకు మీరిన కమ్మగెడ్డి సేనలను తోడుచేసికొని హఠమున మా వారి నెదుర్కొని సర్వనాశ మొనర్చినాడు. తమకిత అపజయము తప్పదని తలచి నానాధుండు నన్నుడప్ప తక్కుంగల రాణివాసంపు స్త్రీలసందఱను అగ్నిప్రవేశ మొనరింప జిజ్ఞయిచ్చియున్నాడు. నాచిన్నమఱది, వెన్నమనీడు నన్నేదేనిగ్రామముచేరువఁ జేర్చఁదలచి యిటడించి పోయియున్నాడు. తోడికాంతలందఱు 'జహర' వ్రతమాచరించి తమపతుల కన్న మున్న స్వర్గమున కేగిరి. నిర్భాగ్యునగు నేను మాత్రము బ్రదికియుండి యిట్లువచ్చితిని. (ఏడ్చుచు) ఎవరియింటనైన దాస్యము చేయుచు కొంతకాలము జీవింప వలతును, తండ్రీ !

సర : సింగమ భూపాలుడేవివా, తల్లీ ! నీ కట్టగతి గలిగినది !

నర : అమ్మా! ఇంక వగవకు. నాకు కూతులులేరు. నీవు నాకూతుని వేయని యెంచి నీకేలోపమును రానీయక కాపాడెద.

శీల : నాయనా! ధన్యురాలను. నన్ను మీ యిచ్చవచ్చిన సేవలో-

నర : బిడ్డా! నీవిక విశేషముగా వచింప నక్కఱలేదు. నా శిష్యులు తోడువత్తురు, మెల్లగా మనయింటికి వెళ్ళు. నా ససంభాద్యస్థానములు ముగించుకొని, కొలదిసేపటికే యిల్లు చేరుదును. ఓరి శిష్యులారా! మీరీమెను జాగ్రత్తగా గొనిపోయి మా యింటియామె కప్పగించి, సర్వ సదుపాయములును గావింప నా యాజ్ఞయైనదని చెప్పుడు. పొండు.

శీల : (భట్టారకుని పాదములకు మ్రొక్కును)

నర : దీర్ఘాయురస్తు! ఇష్ట కామార్థసిద్ధిరస్తు! (భట్టు నడిగావీటివరకొక పూవును, శీలవతి ఛాత్రులవెంటఁబోవును)

ద్వితీయరంగము

నంగము : నరసన్నభట్టు నింట నొకగది.

ప్రవేశము : లచ్చమ్మ (నరసన్నభార్య) శీలవతియు.

లచ్చు : అమ్మా! దైవ నిర్మాణము నెవరు తప్పింపఁగలరు? ఊరకుండుము.

శీల : ఊరకుండక యేమిచేయఁగలను? కాని అన్నియు తెలిసినను, పూర్వచరిత్ర కళ్ళకు కట్టినట్టులుండి దుఃఖము వచ్చు చుండును.

లచ్చు : అంతయు నిజమే, తల్లీ! కాని, పడినగోడలు పడినట్లే యుండవుగదా? ప్రకృతము నీకు రాజ్యవైభవము లేక పోవచ్చును, గాని యింకేలోటును కలుగనీయమని నమ్ము. మాకాడు బిడ్డలులేరు గదా! నీవే మాయింటి యాడుబడుచు వాడువు.

శీల : అమ్మా! మీరేలోపమును కలుగనీయరని యెఱుఁగుదును. ఎంతరాణివాసపు స్త్రీనైన, మీవలె అన్నమే తిందునుగాని, పెండి బంగారములు తిననుగదా? కాని,

సీ॥ ఆరాశవాహినీ యానమ్మునొసరించు
 రాయంచ నేలపై వ్రాలినట్లు
 అత్యున్నత స్థితి నమరు నీహారాద్రి
 పాతాళహవరాసఁ బడినట్లు
 ఊహింపుఁజున్న స్వీయలోకముపీడి
 తారకామణి నేల జాతినట్లు,
 అనందనౌరా విహారమ్ము నమయాన
 బుడంగున నుడువమ్ము మునిగినట్లు

గీ॥ ప్రాజ్యరాజ్యాధి పైభవ వదవిఁబాసి
 అతినికృష్ట నీచస్థితి సందియుంట,
 దర్శి : దుఃఖప్రవాహమ్ము వెల్లివిరిసి
 పరదలై యొక్కతటి నిట్లు పాటుచుండు.

లచ్చ : అమ్మా! నీవన్నమాట నిజమే. ఒక్కొక్కప్పుడు అప్పుకొన
 యిది దుఃఖము వచ్చును. గాని, నీహాక 'రాచపశుచువన్న మా'లేని
 మంచి, ఒక్క నీచభావని యింటఁబుట్టి కాలవశమున మగనిఁగో
 ల్పొయిన ఒక సామాన్య స్త్రీవని యెంచుకొనుము. నీకడుపునఁ
 బెరుంగుచున్న బిడ్డకొంకు నీ దుఃఖమును దగ్గఁనుంగక తప్పదు.

శీల : పన్నిగారా! అన్నియు ఎఱుంగుదును. అయినను,

గీ॥ దుర్బర విపజ్జలధర నందోహమొలసి
 నా హృదయగగనమ్ము పూర్ణముగఁగప్ప,
 మణినిరాళా ప్రళితల మారుతమ్ము
 పైనివీవ, బాష్పనలిలవర్ష మరుదె:

లచ్చ : అమ్మా! అటులే కావచ్చును. నీ హృదయాకాశమున ఎంతటి
 సాంద్రమేఘా లలమికొన్నను, ఆ చీకటులు పాపుటకు అచిరకాల
 ములోనే అందొక్కరిక్క యుదయింపనై యున్నది గదా! ఏల
 చింతింతువు?

శీల :

గీ॥ చందదుఃఖాతపాహతి నెండిపోయి
 యొక యిదారిగా మార్పొందియున్న మత్ హృ
 దయ వసుధ, తల్లి : నీదు నుదా ప్రపూర్ణ
 భాషణంబు సేవనమునఁ బడనుగాంచి.

అమ్మా! నిరంతరము నాతోనేయున్న మీ పనుల కడ్డంకిగానుండు నేమో! బాబయ్యగారు పొలమునుండి వచ్చువేళ చెప్పిస్తున్నది. వారికేమి కావలయునో చూడుడు.

లచ్చ : అమ్మా! నీవు మా కందును అడ్డంకిగాలేవు. మా పనుల కిది నిజముగా సామ్రాజ్యలక్ష్మివలె వచ్చితివినుమా!

శీల : (వాపోవుచు) విష్ణువు నెడఁబాసిన లక్ష్మికేమి శోభ ముండును? (సావనోళ్ళ చప్పుడు వినుట) అదిగో! బాబయ్యగారు వచ్చిస్తున్నారు.

నర : (ప్రవేశించి) కుమారీ! సులువుగా తిరుగుచున్నావా?

శీల : బాబయ్యగారూ! మీ ఆశీస్సు వలన సులువుగానే ఉన్నాను.

నర : శాస్త్రవాదములు పెట్టుకొని రాత్రి భోజనము ఆలస్యముగా చేయుట నాకలవాటు; కాని నీ భోజనమునకు వేళ మించరాదు గనుక, పెండలకడనే వచ్చితిని.

శీల : తండ్రీ! కృతజ్ఞురాలను.

నర : బిడ్డా! నీ నామ నక్షత్రాదులను బట్టి జాతక చక్రము వ్రాసి చూచితిని. నీ కీపున్నమలోపల పురుడు వచ్చును. నర్వ శుభలక్షణ శోభితుఁడగు సుతుఁడు ఉదయించును.

శీల : పార్వతీ పరమేశ్వరులఁ బోలియున్న మీ దంపతులకు నమస్కరించుటకన్న నేఁ జేయునదిలేదు.

(నమస్కరించును)

నర, లచ్చ : శీఘ్రమేవ సుపుత్రావాప్తిరస్తు! ఇష్టకామార్థసిద్ధిరస్తు!

లచ్చ : అమ్మా! ఇంక లోపలి కేఁగుము. (శీలతి పోవును)

నర : పాపమీయమార్గాయి దీనస్థితిఁ జూడ, గుండె నీరై పోవుచున్నది. ఈమె సుఖ ప్రసూతమైనదాఁక జాగ్రత్తగాఁ గాపాడవలయును. అబ్రాహ్మణాస్త్రీ నొకరైన నాయుంటఁ బెట్టుకొని, కూతుఁగాఁ జూచుచున్నానని గ్రామస్థులు గుజగుజలు పోవుచుండిరి. కానిమ్ము, చూతును. వారినెల్ల నా ప్రతివాద మంత్రములకు కట్టువడిన

త్రోచులం గావించెద. ఈ దురాచార పరాయణుల నాలో
తప్పులు పట్టగలవారు? ఈ మిషచేనైన సంఘమును సంస్కరిం
చెదను. లోపలికి బోదము రా. (నిష్క్రమింతురు)

తృతీయరంగము

గంగము : నరసన్న గృహము.

ప్రవేశము : నరసన్న, కృష్ణమూరి (నరసన్న కొడుకు) లచ్చమ్మ. శీలవతి—
నరసన్న భట్టు భాగవతములోని గణేంద్రమూర్తి ఘట్టము చదువుచుండును.
నడుమ విద్యార్థుడు, పుల్లయ్య, సోదాచువమ్మను.

నర : అదేమిరా? ఆలూగున వగర్చుచున్నావు?

పుల్ల : గురువుగారూ! కొంపమునిగినది. మాధవవర్మ పంపిన గూఢ
చాగులు శీలవతీదేవికోసము వెదకుచుండగా, ఆమె యిక్కడ
నున్నదని యెవరో వార్త మోసివేసినారట.

నర : అయినేమి?

పుల్ల : వారు మనయిల్లు ముట్టడించి, శీలవతీదేవిని కొనిపోయి విమ్ము
శిక్షించెదరట.

నర : ఇదియెల్ల నీకెట్లు తెలిసినది?

పుల్ల : నేను మాధుకరమునకై తిరుగుచుండ, మాధవవర్మ భటులు
రామాలయపుచావడిమీఁద కూర్చుండి మాటాడుకొనుచుండిరి.
వానినుండి నేనంతయు విని యీ వంకకుఁ జావుపరుగున వచ్చితిని.

కృష్ణ : తమ్ముడా! గుండె ఆఁగకబ్రతికివచ్చినావుగదా? సంతోషము !

శీల : బాబయ్యగారూ! నామూలమున మీకెట్టి కష్టములు కలుగు
చున్నవి! ఇప్పు డీ హావడి తప్పించుకొను మార్గమేది?

నర : అమ్మా! భయపడకు, వాకెట్టి చేటును కల్గింపఁజాలరనియే నా
నమ్మకము, కృష్ణా! దీనికంతకు కారణము నాకుఁ దెలిసిపోయినది.
మనజ్ఞులి, వెంకన్నయే వృథామాతృర్యము వహించి యీ
కల్పించియుండును.

పుల్ల : గురువుగారూ! ఆ దుష్టులు సామవాక్యాలతో బొంగరని నా భయము.

కృష్ణ : ఓరి పిటికీ! ఇన్నాళ్ళనుండి మానాన్నగారి శుశ్రూష చేయుచుండియు వారిశక్తి నే యెఱుంగవటరా? ఆయన బార్హస్పత్య చాణక్య తంత్రాధ్యయన మొనరించిన మేటియని యెఱుంగవా? ఏ యుపాయము చేతనో ఆ దుష్టుల యెఱుంగింపగలరు. నీ వట్టిలు వణక నక్కఱలేదు.

పుల్ల : (బాధపని యేడ్చుచు) గురువుగారూ! నన్ను మా అమ్మ కప్ప గింపుడు. మా అమ్మకు నే నొక్కడనే కొడుకను.

నర : (నవ్వుచు) ఆ శూరులు నీవంటి మహాపరాక్రమశాలిని చంపిన గాని, తమజయము పూర్తిగాదని యెంతు రనుకొంటివా?

శీల : బాబయ్యగారూ! ఆ హంతకులు మీకు లోపడిన, మేలే కాకున్న, మీరు కొంకక నన్నర్పింపుడు. అంతియేకాని నా మూలాన ఇడుమల పాలుకాకుండు.

లచ్చు : అదేమిటి తల్లీ! నిన్ను శత్రువుల కప్పగింతుమా? మమ్ములను కడలేర్చికాని, శత్రువులు నిన్ను తాకలేరు.

కృష్ణ : సోదరీ! ఆ కూశలు నీ కొఱకుఁగా దిచ్చుటికి వచ్చుట, నీ కడుపునఁ బెరుగు బిడ్డకొనము. “శత్రోశ్శేషమ్ సశేషయేత్” అను రాజనీతి మాధవవర్మదై యుండును. కాని, వెలవకు. తండ్రిగారోదో తగిన యుపాయమును యోజించియే యుండుదు.

(తలుపుమీద గ్రద్దల చప్పుడు విసఁబడును)

పుల్ల : (ఊరికపడి) ఓయినాయనో! వారువచ్చినారయ్యా! ఆమిద్దెమీఁద దాగు కొనెద.

నర : ఓరిమూర్ఖుడా! అల్లరిచేయకు. మేము జీవించియుండఁగా నీ కట్టి భయము కలుగదు.

పుల్ల : మీరును జీవింపరనియే నా భయము.

నర : ఎంతదైర్యశాలివిరా ! నీ యిచ్చవచ్చిననోట, దాగుకో !
కృష్ణా ! తలుపు తెరిచి, వచ్చినవారు శత్రువులైనను జంకక, సగౌరవముగా లోనికి తీసికొనిరా.

(కృష్ణసూరి యేగును, పుల్లయ్య నాగుమూలలకు పరుగులెత్తి, ఒకమూలనక్కియందును. కృష్ణసూరి మాధవవగ్గుతో, అతని అనుచరులతో ప్రవేశించును)

కృష్ణ : దయచేయుడు. వారు మాతండ్రిగారు, నరసన్నభట్టారకులు.

మాధ : ఏమయ్యా, భట్టారకా ! నీవు మా శత్రువు భార్య కాశ్రయమిచ్చితివట. నిజమా?

నర : తమ శత్రువెవ్వఁడు? అతని భార్యయెవర?

మాధ : ఏమీ, తెలియనట్లు మాటాడుచున్నావే !

నర : ఎవరికెవరు శత్రువులో, యెవరు మిత్రులో తెలిసి కొనుటకు మా కేమి యవసరము? మా కెల్లరు మిత్రులే.

మాధ : ఓనూ! మాకు మాటలతో బనిలేదు. వినుము. రావువారు మా విరోధులు. వారికోడలు మీ యింట నున్నదట. అవునా, కాదా?

నర : రావువారి కోడలు మాయంట నెట్లుండును?

మాధ : (కోపముతో) ఆలోచించి మాటాడుము. వృథాగా కష్టాల పాలుగాకు.

నర : మహారాజా ! ఇంతకుముందు తమప్రతాపానలము బహువిరోధి నృపాలవంశకాననముల దహించి విశేష సుకృత మార్జించియే యుండును. దానికి తోడ్పావ్వుని విధ్వంస పుణ్యము కూడ మూటఁగట్టుకొనఁ దలచినదా? కానిండు, మీ పరిశోధన.

(తన్ను జంపుదురేమోయని పుల్లయ్య కవున నొక్కోక పెట్టును)

మాధ : ఓపిటికిబాపఁడా ! నీబోటివారినిదంపుటకు మేము రాలేదు. మీయింట దాచిన కాంతగొఱకు వచ్చితిమి. అగ్రకులజాల మని విజ్ఞు వీఁగక, ఆమెను మా కప్పగింపుడు.

నర : మాకాభిజాత్యములేదు. జాతిమత కులభేదములు సూనవనస్పిశములు. ఈశ్వరుడు లోకపితయైనపుడు మనమందఱము ఏకకులము వారము. ఏక కుటుంబము వారమును అగుదుము.

మాధ : మీకట్టి అభిప్రాయము లున్నవని తెలిసియే, బ్రాహ్మణేతర కులజయైన మా వైరికాంత మీయింట నున్నదన్న నమ్మితిమి.

నర : మా అభిప్రాయములు పలువురకుండ వచ్చును. వారి గృహము లును ఇట్లు పరిశీలించితిరా?

మాధ : ఇంక మాకు మీతో వాదించుటకు కాలముచాలదు. అగ్ని, ఋణము, శత్రువు, శేషింప నీయరాదన్న రాజనీతి మీకును దెలిసినదే ! మాధర్మ పరిపాలన కడ్డువచ్చిన వారిని ఎదురింపకమానము. ఇంక మాటలు కట్టిపెట్టి మీయింట నున్నవారి నందఱను సూనవనస్పిశ జూపి వారు నీకెట్టి చుట్టాలో విశదీకరింపుము.

నర : అయ్యా ! తప్పక చూపెదను. మాభాషన చెలువలకు తమలో వలె 'సోపా' లేదుగదా? అందఱు నిచ్చటనే యున్నారు. ఇతఁడు నా కుమారుడు, ఈతఁడు నా శిష్యుడు, ఆముసలిది నాయిల్లాలు, గర్భవతియగు ఆయింతి నా పుత్రిక. వీరే నా కుటుంబములోని వారలు.

మాధ : ఆయింతి మీ పుత్రికయగుట నిశ్చయమా?

కృష్ణ : మాతండ్రిగారు తమపుత్రికయని స్పష్టముగా చెప్పచుండగా, మీకు సంశయమేల?

మాధ : ఆమె మీలో నెవ్వరిని పోలియుండక పోవుటచే అటులడుగు చున్నాము. ఆమె సౌకుమార్యము చూడ, రాణివాసపు వనిత యట్లు తోచుచున్నదే !

కృష్ణ : ఆమె మగఁడు మహేశ్వర్య సంపన్నుడు. కాని కాలక్రమమున ఆ సంపదలెల్లఁ గోల్పోయి కాశీకిఁ బోయినాడు. ఆమె నిచ్చట దిగవిడిచినాడు. బహుసంపదలందియుంటచే సుకుమారత్వ మొంది యున్నది. అంతే !

మాధ : మీయింట వంట యెవ రొసరితురు?

సర : నా భార్యయే.

మాధ : నీ కూతురేల చేయరాదు?

సర : చేయకేమి? గర్భభారము వలనఁ బ్రకృతమునఁజేయఁజాలదు.

కృష్ణ : శుట్టనింటికి వచ్చిన ఆడుపడుచును సుఖపెట్టుదురుగాని, వంట లోఁబెట్టి కష్టపెట్టురుకదా?

మాధ : భూసురులారా! మీరెన్ని చెప్పినను, నమ్మజాలకున్నాను.

ఆ చిన్నది బ్రాహ్మణి కాదనియు, మీకుఁ గూతులు లేరనియు, మాకొక విప్రుఁడీయూరివాడే చెప్పినాఁడు.

సర : ఆ విప్రుఁడు మాజ్ఞాతి, మాయెడ. మాత్సర్యము గలవాఁడు.

మహాకండవ్వఁడైన ఆమాట చెప్పిన, తాము నమ్మవచ్చు.

మాధ : ఓహో! మేముసామముచే ప్రసంగించుకొలది మీరుత్రాడు వారు చుంటిగీ! ఆమె మీ కూతురు కానిండు, కాకపోనిండు. మాకప్పగింప వలయును.

సర : మా కూతును మీకప్పగించుట యేఁటిన్యాయము?

మాధ : మాకుతోచినదే న్యాయము. ఓరీ! ఈ బ్రాహ్మణులను బంధింపుఁడు.

పుల్ల : (ఏడ్చుచు) ఓయమ్మా! నాకును నీకును నేటితో ఋణముచెల్లి నదే! (భట్టచెయ్యి పట్టును)

సర : (విదలించుకొని కోపముతో)

కా॥ ఓరాజాధమ ! వివ్రతావవచనాత్మ్యగ్ర ప్రతాపాగ్నిచే
నీరమ్మట్టుల నాఁటిపోయెదునుమీ నీ పుత్రమిత్రాణితో :
పారమ్మందఁగఁబోలు నీదురిత భావమ్మరి : కాకున్ననీ
తిరాడే! విహసాత్వికానిటు నాదింతే, మదాండుందవై!

మాధ : (కొంచెముకాంతించి) భట్టారకా! ఏలయంత యాగ్రహము?
ఓరీ భటులారా! దూరముగాఁదొలఁగుఁడు,

సర : సత్వగుణప్రధానులమైన మమ్ములేమని మా గుణము మాటి పోవును. మీ దౌర్జన్యమువీడి మీవీటికి జనుడు.

మాధ : అటులే పోయెదము. కాని ఆమె మీ కూతురని మాకు పెరి పూర్ణవిశ్వాసము గల్గింపుడు.

సర : అందులకేమి చేయుమని సెలవు?

మాధ : మీరామె చేతికూడు భుజింపవలెను.

సర : భుజింపకేమి?

కృష్ణ : కాని అది మీయెదుట నెట్లు?

మాధ : మేముకూడ ద్విజులమే కదా! దానికితోడు మీకుఁ గుల భేదాలు లేవను చున్నారు గదా?

సర : తప్పక తిందును. ఈ రాత్రియే నా భోజనము వేళకు వయచే యుడు. ఎట్టి అడ్డంకియులేదు.

మాధ : సరియే. మఱలఁ గలసికొందము. (పరివారముతో వెళ్ళును)

పుల్ల : అమ్మయ్య! నా ప్రాణములిప్పుడు గూటఁబడినవి. వారు మరల రాకుండఁగ నే, మాయింటి కుడాయింతును.

కృష్ణ : ఇంటికేగినను, వెంటదరుముదులేమో! జాగ్రత్త! విచ్చి పుల్లయ్య!

శీల : బాబయ్యగారూ! కృతజ్ఞురాలను. (నమస్కరించును) ఋషినత్త ములరగు మీరు నాకొఱకు అన్మతము పలుకఁ బూనితిరి గదా!

సర : అమ్మా! నా అన్మతములు దోషరహితములు. అవి స్వార్థ మభిలషింపక, ఒక యబలా ప్రాణరక్షణకై పలికినవి.

కృష్ణ : ఇదే శుక్రసీతి సారము.

పుల్ల : ప్రాణము మీదికి వచ్చినప్పుడు శుక్రసీతిలేదు, గురు సీతియు లేదు. కావునదలకుఁ బనికివచ్చున దేదియో అదేసీతి.

సర : అమ్మాయి! శీలవతి! సాయంకాల భోజనమునందు మా కన్ని పదార్థములును నీవే వడ్డింప వలయును. నీచేతి ప్రసాదము నాకు జగన్నాథ ప్రసాదమే.

శృంగే : ఇది ఆపద్ధర్మమై, పాటింపఁ దగ్గదేయైనను, సాంఘిక మర్యాద సతిక్రమించిన వారమూట బహిష్కరింపఁ బడుదుమేమో !

శీల : విన్నా ! నాకొండు నిందలపాల్గొనుడు.

సర : కుమారా ! నిందవచ్చునని ధర్మము నెరవకుండుట పందగుణము. 'కానిమ్ము. మన దుష్టుబంధువు సాంఘిక దండయాత్ర చేయించి, మనలను 'జరివేయించిన, వారి నందఱును హేతువాదము లోనికి గొంప గొడింప వలయును. శృంగే ! నీవు పాండిత్యమున నాయంత వాండ్రుగదా ! స్మృతి, శ్రుతి, పురాణోపనిషదులు దిరుగవేసి ధర్మవిచ్ఛిన్నునిద్వంద్వించుండు. తల్లీ ! శీలవరీ ! నీవిక లోనికిఁబోయి విశ్రాంతిఁగొనికొనుము. నేను విద్యులకు పాదాలు చెప్పివత్తును.

ద్వితీయాంకము

ప్రథమ రంగము

అంతః : శీల.

(ప్రవేశము : శంకర్లు, దీక్షితులు.)

శంక : బావా ! మానిరనిన్న చేయుచున్న ఘోరకార్యము గురించి విన్నావా?

దీక్షి : విన్నాను, విన్నాను. అంతగొప్ప పండితుఁడు, కవియుఁగదా ! వానికేమి పోఁగాలము వచ్చినది?

శంక : నిజముగా పోఁగాలమే వచ్చినది. శూద్రప్రీతి చేతికూడు, అబ్రాహ్మణులు కొందఱు చూచుచుండఁగా, భుజించినాడట.

దీక్షి : ఆలాగున భుజించినంత మాత్రాన మాధవవర్మ నమ్మినాఁడా?

శంక : నమ్మక దేమిచేయును ! మీరెవ్వరును నోట ముద్దపెట్టుకొని మాటాడలేతిరి ! మాధవవర్మ అడిగిన ప్రశ్నలకు జంకక తొంకక జవాబు చెప్పినవాడను నేనే. మీకందఱుకు నరనన్న యన్న భయము, మొగ మోటమును గల్గుటచేత సత్యముచెలఁకనుంటిరి.

దీక్షి : మనగ్రామమువారే కాదు, ఆంధ్రదేశములో నెల్లరు గిర్న పడవలసిన మహాపండితుఁడు నరసన్నభట్టు. అతఁడు చేసినది తప్ప పనియేయైనను, ఎదుర్కొన సాహసింప లేకపోయితిమి.

వెంక : పండితుడే తప్పుదారిని బోవునప్పుడు, మఱియో తిరిగివచ్చి వలసినది. మాధవవర్మ భట్టుమాటలునర్పినట్లు నటించినను, లోపల ననుమానము పొందక పోలేదు.

దీక్షి : అనుమానమున్నదని యెట్లు తెలిసి కొంటివి?

వెంక : భట్టారకు నిల్లు వీడి పోవుచున్నాడు “ఓయీ బ్రాహ్మణుడా! ఇప్పటికి నీజోలికిరాక మేము పోవుచున్నాము. నీ కూతురు నీళ్ళ దిన తర్వాత మరల వత్తుము. ఆమెకు బుట్టినబిడ్డ యెవరి పోలిక నుండునో చూడవలయు.” నన్నాడు మాధవవర్మ. కనుక అతనికి సందేహ మున్నదన్న మాట.

దీక్షి : అలాగైన నరసన్నకు, అతఁడు పోయిపోయినను పడవమట్టి కును ఇంకను ఆపదయున్న దనుకోవచ్చును.

వెంక : ఆ! ఉన్నది. వర్మ వానియిల్లువీడి ఈవలకు వచ్చుచుండగా “తడవ మిన్నగుడైన దన్నట్లు, నాకూతురుకు బుట్టుశిశువు చాల రేగి శత్రువును చేసక కుండునా?” అని మెల్లగా పల్కినాడు. వర్మ వినియు విననట్లు నటించి పోయినాడు.

దీక్షి : సరే! ఇప్పుడేమి చేయఁదలచితివి?

వెంక : ఊరి బ్రాహ్మణులనందఱను శివాలయములోనికిరావించి యొక సభ చేయదము. బ్రాహ్మణధర్మమే నశించు నప్పుడు మనము మిన్నకుండరాదని వారికి బోధించెదను.

దీక్షి : సభ చేసినంత మాత్రాన నరసన్న లొంగునా?

వెంక : అందఱమును గలసి వానిని వెలివేయదము. అప్పుడు లొంగ కేమి చేయును? గ్రామస్థులందఱు వానిని చండాలు నన్నిభునిగాఁ జూచునప్పుడు లొంగుటయేగాదు, సాదాక్రాంతుండగును.

దీక్షి : ఏమో! అదంతయు జరిగినప్పటి మాట.

నెంక : బావా! నీవు, రామన్న, సోమన్న, సోమయాజులు— అందఱును నాపక్షమున నిలుతురేని, నరనన్నను, మూడు చెరువుల నీళ్ళు త్రాగింతును.

దీక్షి : నీకు, అశనికి, ఏవోమనస్వర్థులున్నవి గనుక, నీవు శ్రద్ధ వహించి బహిష్కరణ విషయములో యత్నింతువు. తక్కుంగల గ్రామస్థుల కేమి పట్టినది? వారెవ్వరును కూడిరారు.

నెంక : కూడిరాకేమి? గ్రామస్థులరు వింజమూరి వారన్న, కోపమే. ఈనడును నశనిమఱచి, కృష్ణయ్య “వాల్మీకి కలసంఘ” మను, నోకనంబువారి సమితి, గోరన్నానుచేసి, వారికి పాటలు నేర్పుచు నుండి వెంటి తీరుచుండుట నీ వెఱికినదే కదా?

దీక్షి : తెలియును. ఆ ముచ్చటలన్నియు విన్నాను, కన్నాను. ఈ యిద్దరిని వెలివేయవలెనని నా సలహా.

నెంక : చూడముగాక! నీవుమంత్రము నానైపున నిలువబడుదువు గాక! అదియే పదివేలు. ఈ సాయంకాలము దేవాలయములోను, రాత్రి యిండ్లకడను, అందఱుమును గలసి మాటాడుకొని మూడు నాల్గు దినాలలో సభ జరుగు నేర్పాటు గావంతము.

దీక్షి : నీవుపూనిన కార్యము విశేషభారము గలది. భద్రముసుమా! నలువురిలో మనమాట నెగ్గవలయు. అంతియేకాని, అవమానము కలుగరాదు. పోదముపన. (నిష్క్రమింతుడు)

ద్వితీయ రంగము

రంగము : ఊరిబయట నుండుతోట. అందు వాడపలు పఱచియుండురు. సభా పతి కూర్చుండుట ఒక గత్తుకంటకము, దానిముందర నొక వ్రాతబిల్లయు అుండురు.

ప్రవేశము : సభ్యులు. వారిలో దీక్షికులు, నెంకన్నయు సభ నడుపుచారు.

దీక్షి : (జీచినిలువబడి) సోదరులారా! నేటిసభకు బ్రహ్మశ్రీ వంక వెంకటేశ్వరశాస్త్రిగా రగ్రాసనాధిపతులుగానుండురని కార్యదర్శిమీకు

తేలియఁజేసియే యున్నాఁడు. శాస్త్రులవారి నెఱుంగనివా రీప్రాంతాన నుండరు. ఇప్పుడు బయలుదేఱు తరుణ వయస్కులగు పండితులలో పెక్కండు వారి శిష్యులే. వారు వ్యాకరణశాస్త్రముందే గాక, శ్రౌతములో, జ్యోతిషములోఁ గూడ విశేష పాండిత్యము గలవారు. వారికి ననాతన హిందూ ధర్మమనిన మిక్కిలి యభిమానము. ఆ యభిమానమే వారి నీయధ్యక్ష పదవికి రావించినది. అట్టి ప్రజ్ఞాధురంధరులు, నేటి మనసభ సభ్యులు వహించుట మన భాగ్యమనక తప్పదు. ఇంక కాలహరణముచేయక నిగి నధ్యక్షుల వహింపుడని మీయందఱ తరపున వేడుచున్నాను. (నెంకప్పగారు లేచి అగ్రసీత మలంకరితురు. నెంకన్న పూలమాల నెంకప్పగారి మెదలొ వైచును. సభ్యులు కరతాళధ్వనులు చేయుదురు.)

వెం : (లేచి) మహాశయులారా ! నేడు మీరు నన్నీ యున్నత పదవికి రావించి కావించిన గౌరవమునకు కడుంగడు సృజింపఁజేయు. కాని నాపై మీరు వైచిన కార్యభారము సూత్రము దుర్భరమైనది. నరసన్న భట్టారకుని బహుళశాస్త్రజ్ఞానము, నిరర్గళ వాక్సాటవము ఎల్లరెఱింగినవే. అతని కన్నింటఁదగిన బౌరసుడని చెప్పదగ్గవాఁడతనికుమారుఁడు, కృష్ణసూరి. వారిపై మోపఁబడిన నెలలనుగూర్చి చర్చించుటయన, నాబోఁటివానికిని సాహసమనకతప్పదు. అయినను, ఇది మతాచార ధర్మ నిరసనమగుటచే జోక్యము కలుగఁజేసికొనవలసి వచ్చినది. మన బ్రాహ్మణ కులము వర్ణములలో అగ్రగణ్యము. “బ్రాహ్మణోన్య ముఖమౌసీత్” అని వేదముచెప్పుచున్నది. శమము, దమము, తపస్సు, శుచిత్వము, ఆర్జవము, విజ్ఞానము, ఆస్తిక్యబుద్ధి- ఇవి బ్రాహ్మణున కుండవలసిన ముఖ్యగుణములు. వీనిలో నేది లోఁపైనను విప్రత్వము చెడినదన వచ్చును. పై గుణములు పాటించుటకే స్నానసంధ్యావంద నాద్యనుష్ఠానములు, పంక్తిభోజననియమములు మున్నగునవి పెద్దలు నిర్ణయించిరి. మన నరసన్నభట్టారకుఁడు హిందూమత ధర్మములు, ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణ ధర్మములు, తప్పిచరించు చున్నాఁడు. అది చింత్యము. తదాచిత్యానాచిత్యముల చర్చింతుముగాక. మొదట వింజమూరి

వెంకన్నగా రుపన్యసింతురు. దయచేసి వినుడు. (కగ తాళస్వ నలు,

వెంకన్నగారు లేచుచుండఁగా యవసలలో కలకలము)

నెం : (కలఁతపడుచు లేచి, గొండినుండి పొడుముకాయఁదీసి. ఒకపట్టుపొడుము నీల్చుకొని) ఆర్యలారా ! మిమ్మురావించిన పనిని గురించి అధ్యక్షుఁడుగారు కొంత చెప్పిరి. నాకుపన్యాసము లిచ్చు అలవాటులేదు గనుక, నాకుబదులు దీక్షితులు బావగారు మాటాడుదురు. సద్దు చేయక వినఁగోరెద.

దీక్షి : ఆర్యవర్యలారా ! సోదరులారా ! వెంకన్న బావగారి కుటుంబమునకు నేను పురోహితుఁడనని మీరెఱింగినదే. వారు తామెనఁగించు నిత్యకర్మాదుల యందువలె నేఁటి సభా కార్యము నందును మంత్రతంత్రము లెల్ల నాకే విడిచిపెట్టి, తాము విశ్రాంతిఁ దీసికొనఁ నెంచిరి. వారిపని “మమ” అనుట మాత్రమే.

సభ్యుఁడు 1 : అంతమాత్రమేకాదు, ప్రాచీనావధి కూడ ఆచరింప వలయును. (హృద్ధస్వనలు)

దీక్షి : బావగారు తాము వచింపఁబోవు మాటలను వ్రాసి యిచ్చిరి. దానిని చదువుచున్నాను వినుడు. “నరనన్న గొప్పపండితుఁడని అంగఱకుఁ దెలియును. కాని, అతఁడీనడుమ నల్పిన కృత్యమే మిగుల శోచనీయమైనది. పద్మనాయక కులస్థురాలు, రావువారి కోడలునగు నొకయిల్లాలి కాతఁ డాశ్రయమిచ్చుట గ్రామస్థులకందఱకుఁ దెలిసినదే. అదియెంతయుఁ బ్రశంసనీయమే అయినను, అతఁడంతటితో నూరకుండక, ఆవెలమచేడియ చేతికూడు కూడ తీసుచున్నాడు. అతనిపొలముదున్న పాలిరాఁపు కేచిగాడను నొక మాలవాని పిల్లలకు చదువుచెప్పుచు, వాని మఱిది కృష్ణయ్య పంచమ కులోద్ధరణము కావించుచున్నాడు. ఇవి బ్రాహ్మణాచారములకు విరుద్ధములయినవి. కనుక, పండితులు, బంధువులు, అని సంకోచింపక ఆ యిరువురను, వారి కుటుంబములను, మన బ్రాహ్మణ సంఘమునుండి బహిష్కరింప వలయును. కఠిరానయవములతో నొకటి క్రుత్తిపాడగుచున్నప్పుడు దానిని ఖండించి కేమాంగ ప్రేణికి

రక్షణసేయుట పాడిగాదా ! మీరే లెస్సగా యోజించి కిర్తన
మూహింపుడు. నా దగ్గరచుట్టమునే నే నిట్లు నిందింప వలసినప్పు
గదాయని వగచు చున్నాను.

సభ్యుడు 2 : నేటి సభాకార్యదర్శిగారు ఈ మాత్రమున నా
సయితము చెప్పజాలక, యితరులచే వ్రాయించుకొని వచ్చుటగో
గాక, యింకొకనిచే జదివించునంతటి చిన్న దనపుంబనికీ గడంగుటకు
మేము మతియు వగచుచున్నాము.

అధ్య : ఎల్లరకు వాగ్దాటి లెస్సగానుండను. అంత మాత్రమున లాభి
క్షేపింపజనునా? ఊరకుండుడు. రెండవ వక్త అన్నప్ప సోమ
యాజిగారు.

అన్నప్ప : సరసన్నభట్టారకుని నడత యెంతమాత్రము శగదు.
అంతటిపండితుఁ డట్టిచైతన్యమున కొడిగట్టుట శోచనీయ మనది
తప్పదు. మత్స్య మాంసములుదిన శూద్రులతోగలసి భజించుట
మనబ్రాహ్మణకులమునకు బొత్తిగానగుదు. వేయిమూలకాకులలో
నొక కోయిలవలె కృష్ణయ్య ఈ మాటలతోఁగూడి యూదీగుట
మఱియు నసహ్యముగా నున్నది. వారు చిన్నవారేమో చీవాట్లు
పెట్టుదమన్న, సర్వమెఱింగిన పండితులు, కవులును. అయినను వారు
చేసినది తప్పుబని గనుక, వారిని బహిష్కరింప వలయును.

సభ్యు 1 : సోమయాజులుగారే సాగుగా మాటాడిరి. ఎవ్వరైనను
కార్యదర్శిగారికంటె మేలే.

అధ్య : సోమయాజులుగారి తీర్మానమును సోమన్నగారు బలపఱి
చెదరు.

సోమ : అవును, నే బలపఱుచు చున్నాను.

సభ్యు : ఆహా ! మహాపన్యాస మిచ్చితవయ్యా !

అధ్య : పిమ్మట బాలకవి సీతారామకర్మగారు కొన్ని పద్యాలు చదు
వుదురు.

దీక్షి : (ప్రక్కనున్న సభ్యునితో అవహరించి) మీని పద్యములు నేనే దిద్ది
యిచ్చియితిని సుమీ.

రామ :

గీ॥ అద్యలాభః హింయామతపద్యలాభః !
చిన్నవాడను నైన నా చిన్నపంబు
శ్రద్ధతో వినఁగోరెద మిద్దిమీఱు;
తప్పులున్నచో తమియింపు దొప్పగాను.

సభ్యుః ఈ బాలకవిగారు బొత్తిగా చనుబోలు నీమిగారుగా
నున్నారే! పద్యములో యశుల గతులఁజూడఁ లాతులితముగ
నున్నవే!

దీక్షి : యశులఁగోలు లోపముయ్య? చక్కగాఁ బ్రాసయశులు పడి
నవే!

సభ్యుః బాలకవికా, మీకా?

దీక్షి : ఆ పద్యములు నావికావే! నేసించుక దిద్దిపెట్టితిని. అంతే, అయి
నను, అతఁడు “తప్పులున్నచో తమియింపు” డనుచున్నాడే!

సభ్యుని : “తప్పులున్నచే తమియింపు దొప్పగాను” అని చెప్పుకొను
మయ్య, బాలకవి!

అభ్యు : అయ్యో! రా! ఇతఁడు బాలుఁడు. ఉత్సాహముతో నేవియో
కొన్ని పద్యములు రచించి కొనివచ్చినాఁడు. వానిలో మంచిని
గ్రహింప వలెగాని, తప్పు లేకరువుపెట్టవచ్చునా?

సభ్యుః మంచియున్న, అటులే గ్రహింతుములెండు. కానిమ్మయ్యా,
బాలకవివర్యా!

రామ :

గీ॥ భట్టుగారిపదక యేమి బాగులేదు;
బుద్ధహుఁడు తిన్నారఁట, భద్రమగునె;
బ్రాహ్మణోత్తములై యట్టి పాదుసనులు
చేయవచ్చునా; బొత్తిగా సిగ్గుగాదె;

సభ్యు 1 : ఓహో! ఏమిపద సొవ్వవము! ఏమిసమాసరచనా చాతు
ర్యము! మేలు, మేలు, బాలకవి! బరీ! దిద్దిపెట్టిన దీక్షి తగవీ!

రామ :

గీ॥ మాలవారికై పాటలు లీలఁజేసి
వారలను రాచుకొని తిరుచూరివెంట
బయలుదేఱెడు కృష్ణయ్య భట్టుమఱచి-
వెలివివేయఁదగినవాడె, యలనుదలఁప.

సభ్యు ౧ : ఆహా ! దీక్షితులుగారు చెప్పినట్లుగానే, బాలకవికి ప్రాస
యతులప్రయత్నముగా నెంతచక్కఁగాఁ గుమరు చున్నవి ! “తిన్న
చూరివెంట”- ఎంత ముద్దయిన సంధికూర్చు !

రామ : (కోపముతో) అయ్యా ! నన్ను మాటి మాటికి ఆక్షేపించు
చున్నారు. మీ రీమాత్రపుఁ గవిత్వము చెప్పుడు, చూతునుగాక !
తప్పులు పట్టుట కారంభింతుమేని నన్నయ్యభట్టు కవిత్వములో
గూడఁ బట్టవచ్చును.

సభ్యు ౨ : అవునుబాబూ ! నీవంతటి సమర్థుడవే ! ఇప్పుడీ భట్టు
చరిత్రలోఁ దప్పులుపట్టు చున్నవాడవు, ఆ భట్టుకవిత్వములోఁ
బట్టలేవా?

దీక్షి : అయ్యలారా ! మీరిట్లు బాలుని బెదురఁగొట్టుట, తగవు
గాదు. అతనిశక్తి మీరు పరీక్షఁ జేయఁబూనుదురేని మీకుఁదో-
చిన యంశమునుఁ గూర్చి యాశువున నొక పద్యముఁ జెప్పుమని
కోరుడు. ఎంతచక్కఁగాఁ జెప్పఁగలఁడో మీకే విశదము
కాఁగలదు.

అధ్య : సోదరులారా ! మీచర్యల నేనొప్పును. సభలో నొకఁడు
మూటాడుచుండ నింకొకఁ డడ్డుపల్కరాదు. నాయనా ! తక్కిన
పద్యములు చదువుము.

సభ్యు ౨ : (అపహాసించి ప్రక్కవారితో) ఓయిబాబో ! అధ్యక్షుఁడుగారు
శాసించు చున్నారురా ! ఇంకమన నోళ్ళకు తాళములు వైవవల
యును గాఁబోలు. వాని పద్యములు ముగియనీ, కైంకర్పగారి నీ
కందపద్యాలలో వర్ణింపుమందము. పన బయలుపడును.

సభ్యు ౧ : సరే.

నరనన్నభట్ట

రామ : చదువుమని సలవా?

సభ్యులు : అః ! నరనన్నభట్టమీనా?

రామ :

శ్రుతులు, స్మృతులు, పురాణముల్ చోద్యముగను
వాద్యము, వితిహాసములును గలుగుచుతము
పెట్టువేలేండ్లనుండియుఁ బెరుగుచుతము
ఇలను చుతరాజుమనఁదగు హిందుమతము :

సభ్యులు 4 : భట్ట! నీతరామశక్త్య! హిందూమత ప్రాశస్త్య మిప్పుడు
చక్కఁగా బోధింపబడినదోయి! “చోద్యముగను” అనుపదము ఎంత
చోద్యముగాఁబడినది !

రామ :

అట్టిమనమతము చెడెడునట్టివే!
సూరకుండురే కిమ్మన కూరివారు?
జంత కల నరనన్నకృష్ణయ్యగార్ల
పెంటనే పెరివేయుఁడి వేగమిటు

(కిరీతాశక్త్యులు)

సభ్యులు 5 : భట్ట! బాగాకవీ! మీసంచపద్యరత్నమాల ప్రపంచమునఁ
జిరస్థాయిగా నుండఁగదోయి! చానిచే సలంకృతుఁడవైన నీవు
పంచశకునివలెఁ బ్రకాశించు చున్నావు. ఈ కడపటి పద్యములోని
కడపటిపాద మొత్త రసవంతముగాఁ బడినదోయి! సార్థకమైన
పదాలతో నిండియున్నది.

అశ్వ : ఆర్యులారా! పాపమీబాలుని సూరక కలఁత పెట్టితిరి కదా?
అది న్యాయమా?

సభ్యులు 2 : అయ్యో! సంశోషము పట్టజాలక మేము పల్కిన మాట
లను స్మరింపుడు. బాలకవీ! అన్యథా తలఁపకుము.

సభ్యులు 3 : ఆశువున ఘనుఁడవని నీగురువుగారు పల్కుచున్నారు. ఏదీ,
రెండు శందములలో మనయధ్యక్షుల వర్ణింపుము. సూతము, నీ
తెలివిజేటలు!

రామ : ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః ! వినుఁడు ! (సంతోషముతో ప్రవేశించుచును)

కప్పయెలుగుతో శ్రీ మే
కప్ప సుపండితుడు హాయిగా వేచవునోర్
విప్పగఁ గుప్పలు దుప్పలు
మెప్పలు నభికులు విడుచు సుమి యలలుదుపమున్.

సభ్యు 2 : (పెద్దనవ్వుతో) హాయి, హాయి ! శబ్దాలకొరాల గొప్ప !
సరళమైన నడక ! మేలు ! మేలు !

దీక్షి : ఊరక అక్షేపించుటగాదు. ఇట్లు కవిత చప్పగలవారు నువ్వ
వ్వరు? గొగ్గినడక యున్నదని కాబోలు మీ యనుమానము?
యతులెంత భారాళముగా బడినవి ! “సభికులు విడుచు” అన్న
ప్రయోగము—ఇది సంఘవాచకము. సీనిక్రియ యొకవచనమున
నుండవచ్చును. ఇట్టి ప్రయోగములు భారణములలో అప్రసాదములు
చూపఁగలను.

అధ్య : అయ్యా ! ఇట్లు మీరంజనులు నాయనుమతిలేని దే మొంటాడ
గూడదు. ఇక నేనొప్పును. కూర్చుండుఁడు. (సభ్యులు మిన్నకుంటిండును)
మఱియెవ్వరైనఁ బ్రసంగింపఁ దలఁచిరా? (ఎవరను మాటపల్కుదు)
పోనిండు. ఎందఱు భట్టారకుని పక్షముననుందురో, యెందఱు వ్యతి
రేకులై యుందురో నిర్ణయింపుఁడు. అంత తీర్మానము ధ్రువ
పఱుతము.

సభ్యు 3 : అయ్యా ! తీర్మానము ధ్రువపఱుచుట కదిసవ్యముగా జరిగి
నప్పుడుగదా ! దాని నామోదించువారు లేకయే బలపరిచిరి.
అది యట్లుండ, మనము వ్యతిరేక పక్షమువారి వాదము కూడ
వినవలదా? ఇప్పుడు చెప్పినవారిమాటలలో సహేతుకమై, యుక్తి
యుక్తమై, శాస్త్రసమ్మతమై, యనుభవసిద్ధమగు వాదమెద్దియు
వినఁబడి యుండలేదు. కనుక, సభమఱొకనాటికిఁజెంచి, యానాడు
భట్టారకునిఁగూడ రావించి యతనివాదముకూడ వినుటయుక్తము.

వెంక : అందఱును సభకురాఁగా, సరసన్నయేల రాఁగూడదు? అతఁ
డెప్పుడును రాఁడు.

(తెలుగులో “రాంబేమిని ఇనే ససరివాగముగా వచ్చుచున్నాఁడు. మీ హృదయ
కాటములఁ జూచుచున్నాఁడు. మీకన్యగంధ్రముల వ్రచ్చుచున్నాఁడు. మీ
సరిబద్ధులఁ ద్రచ్చుచున్నాఁడు”)

(సనేశము కృష్ణసూరి, శిష్యులతో)

బోం : బ్రాహ్మణబంధువులారా : పూత
తాహ్నవీతీయ నవృశ స్వచ్ఛహృదయుండు
దేవగురుసమాన నయకళావిదుండు
మజ్జినకుఁడొప్పుడే యార్యమత వివక్షా

అగ్నివ్యవస్థాంతరగతందో పదార్థ
మట్టు లాత్మమాత్సర్యము నణచిపెట్టి
హా సమిప దాంధ్రుడె నేఁ దీనరణిని
వెడలఁగ్రక్క, దప్పుగఁబోవఁ గడఁగరేలి

సతి ము వేశ్యలయిండ్ల నలిపెడు కామతం
త్రమ్ములే వేద సూత్రములుగాఁగ
నిత మన్యననాపహంబు కృత్యంబులే
ఆత్మప్రధాన కృత్యములుగాఁగ
అనిశ మనత్యసాక్ష్య ప్రయోగంబులే
కర్తవ్యకృతి వియోగములుగాఁగ
అనయము స్వీయలాభార్థచింతనములే
తమనొనరుచు మంతనములుగాఁగ

బ్రతులు నమమాత్ర ద్విజవర్గమెల్లఁ
పంక్తితోఁజూర్చుచును నేఁ పీరివలన
మీ పవిత్ర హిందూమతి మేపగిఁదిని
నిలిచియున్నదో తెల్పుఁదో కలుషమతులు :

అమితైశ్వర్యములంది, దీనజన సాహాయ్యముఁగావించి పే
రిమి గన్నట్టి సుశీల, కాలగతిదే శ్రీలెల్లఁ గోల్పోయి స్వీ
యమహానందనికేతనుం బలిచి, శ్రేమాధారమా బంధువ
ర్గమును గోల్పిచి, యాశ్రయం బడుగఁ జేర్చుం బాపకార్యంబొకో :

కనునార్చిం జనుఁడెంచు నట్టియిబలన్ గాపాడఁగర్తవ్యమో,
విరువందగ్గ పురాణమూఢమత సంవిధానమే ముఖ్యమో.

యెడఁదల్ విచ్చి పరిక్షఁజేసికొన మీకే గోచరంబయ్యెడిన్,
చెడుదారింబడి పోకుఁడీ, గురుల నిందింపన్ మహామంబగున్.

(ప్రవేశము నరసన్నభట్టు సంభ్రమముతో)

నర : కుమారా ! నీవేల తొందరపడినచ్చితివి? ఎందులకీ కంఠశోషము?

కృష్ణ : నాన్నగారు ! కూశలు కొందఱిచ్చటఁగూడి నృథాగామిచ్చుని
నిందించుచున్నారని విని వారి నోళ్లులు గట్ట వచ్చితిని.

నర : నాయనా ! వారివలెనే నీవును నిందకు దొరఁకొన్న, నీగొప్ప యే
మున్నది? అధ్యక్షా ! నా కుమారుఁడు భూరాలోచనము, నీ
తొందరపడి పల్కుచున్నాఁడు. వానిని తమించి మీ కార్యము
జరుపుకొనుఁడు.

అధ్య : ఈసభ మిమ్ము, మీ మఱిది కృష్ణయ్య గారిని, బహిష్కరించుటకై, కావింపఁబడుచున్నది. ఇం దందఱు మీ ప్రతినిధులు
వలెనే కనఁబడుచున్నారు. మీ వాదము కూడ వినిపఱిగిని
యిప్పుడే యనుచున్నాము. అంతలో మీ కొడుకువచ్చి ఆచార్యుల
బద్దెములు చెప్పినాఁడు. అవియెంతయోరసవంతములుగా నున్నవి.
తగినవేళకే మీరును దయచేసితిరి. మీ ప్రతివాదముకూడ విని
గోరుచున్నాను.

నర : మహాశయా ! ఇది మాజ్ఞాతి సంవాదముగాని, మత వివాదము
కాదు. “షడ్ధక షడ్ధకశ్చైవ, ముష్టియుద్ధం పునఃపునః” అనువాక్యము
మీరును వినియే యుందురు. మఱి వెంకన్నకు న్నామై చిరఃకాలా
మర్షము గలదు. అదియే యీ సభకుఁ గారణము. మతములేదు,
గితములేదు.

వెంక : ఇది కేవల మసత్యము.

సభ్యులు : కూర్చుండు, కూర్చుండుము (అని శేకలు, కలకలము)

నర : అసత్యముకాదు, ముమ్మాటికి సత్యము. మా యాంతరంగిక
విరోధకారణము లిచ్చట వెలువరుప నిష్టపడను. మా స్వతంత్ర
భావములు, మా యుచ్చస్థితిగతులే మా బంధుగునకు మత్సర
కారణములు.

ఇంక నాకూద్రాన్న భుక్తి విషయము - శీలవతి రావుసింగమ భూపాలుడేవి. ఆమె సమస్త బంధువులను గోల్పోయి, అగతికయై యుండియు, గర్భవతియై యుంటు, సంతానకాంక్షచే జీవించడలచి యున్నది. ఈశ్వర సంకల్పముచే ఆమె నాకన్నుల బడినది. నేనామెను నాకూడనుగాఁ జెంప నిశ్చయించి యింటికిఁ గొనివచ్చినాను. పిమ్మట శత్రులకీవార్త యెవఁడో పాపాత్ముఁడు తెలియఁజేసినాఁడు. (అథా కలకలను) వాను మాయింటికి వచ్చి శోధనలు చేసిరి. ఆమె నాకూతురని విరోధి నమ్మలేదు. అతనికి నమ్మకము గల్గించుటకు ఆమెచేతి కూడు తినవలయునన్నాఁడు. ఒక్క యబలా ప్రాణరక్షణము గావింపనా, బ్రాహ్మణాచారమే పట్టుకొని ప్రాణులాడనా— అని యింనున మోపించినాను.

“బ్రాహ్మణ ఇదమగ్ర ఆసీదేకమేవ” అను నుపనిషద్వాక్యము స్మృతికి వచ్చినది. ఈ జగమంతయు మొదట బ్రాహ్మణ జాతిగానే యుండెనగాదా. ఆవల వృక్షబుట్టి యేర్పడిన వర్ణభేదమునుజ్ఞానులు పాటించరానుగదా— అని యాహించితిని. మన హిందువుల సాంఘికాచారము లన్నింటిని, నూహా ప్రపంచము మీఁద నాధారపడి యున్న కొన్ని మతసూత్రములతో జతపఱచి వానిని సృష్ట్యాది నుండియు భగవంతుఁడే నిర్మించెననియు, అవి యవిలంఘ్య నీయము లనియు నమ్ముచున్నారు. సనాతన హిందూధర్మ పోషకులమని న్నిబ్బవీగు వారెల్లరు ఈ విశ్వాసమునకు నోహద మొనఁగు చున్నారు. అది మనసంఘాభివృద్ధి కెంతయు భంగకరము. విప్లవము వచ్చినప్పుడెల్ల మన సాంఘికాచారములు యుగయుగముల మారుచున్నవి. కనుక ప్రాత పద్ధతులను అవసరము నెంబడిని త్యజింపవచ్చునని స్ఫురించినది గుణముచే వర్ణనిర్ణయము చేయవలెగాని జాతిచేఁగాదు. బ్రాహ్మణుని కుమారుఁడు బ్రాహ్మణుఁడై యుండనక్కరలేదు, ఒక న్యాయాధికారికొడుకు న్యాయాధికారిగానే యుండక పోవచ్చునట్లు. ధర్మాచరణముచేత నిశ్పృష్టవర్ణములు ఉత్తమవర్ణములుగను, అధర్మాచరణముచే ఉత్తమవర్ణములు నీచవర్ణములుగను మార్పొందుచుండు. ఆపస్తంభసూత్రములఁజదివి

చూశాడు. ఈ విషయము లన్నియుఁ దెలియఁగలవు. గీతారహ్
స్యము, ఉపనిషద్వారమును లెస్సగా భావించినాడ, సర్వకాంక్షవ
సాభ్రాత్రమే గోచరించుచున్నది. ధర్మశాస్త్రములను బట్టి నడుచు
కొందమన్న, అవి పరస్పర విరుద్ధములు. మన మెన్నో కృత్యములు
శాస్త్రములకు వ్యతిరేకముగా ఆచరించు చున్నాము. అచరింపక
తప్పదు. ఆపధర్మములని పేరుపెట్టి యెప్పుడో కష్టము మాన్పులను
చేయుచున్నాము. ఇప్పుడాపనియే చేయవలసి వచ్చినది. శీలవతి
చేతికూడు తినుట తప్పుగాదని తోచినది. దురాచార పరుడైన
బ్రాహ్మణునిచేతియన్నము దురన్నమనియు, సదాచార పరుడైన
శూద్రుని చేతికూడు సదన్నమనియు, నా మతము. శీలవతి సదా
చార సంపన్నురాలు. ఆమె వడ్డించిన యన్నము ఆప్యాయముగా
భుజింపఁదగ్గది. ఈశ్వర పితృత్వము, మానవసాభ్రాత్రము పాటించు
వారందరు నాతో నేకీభవింతురని నా నమ్మకము. ఇంక విశేష
ముగా వచింపను. ఇంటియొద్ద నాకూతురించుక బుద్ధకముగానున్నది.
శీఘ్రముగాఁ బోయెదము, సెలవునయచేయుఁడు. మీగుచ్చవచ్చిన
తీర్మానములు చేసికొనుఁడు. అవి మమ్మేరియు బాధంపవు.

(ప్రవేశము పుల్లయ్య)

పుల్ల : గురువుగారూ ! శీలవతీదేవికి మగస్వల్పవాఁడు పుట్టినాఁడు. అమ్మ
గారు మిమ్మువేగముగాఁ గొనిరమ్మని పిల్వ ననుబంపిరి. దయ
చేయుఁడీ !

సర : సభ్యులారా !

ఇది నా కంచిత యోగకాలమగు దోహత్రుండు జన్మించుటన్;
మదినూహింప నవగ్రహ లుదితధామాలం బ్రవేశించి, య
భ్యుదయప్రాప్తినిదెల్పి, శాతకునకున్ బూర్ణాయురైశ్వర్య ను
పద సూచించెడు; పద్మనాయకకులవర్ణాతి వర్ధిల్లెడున్ !

కడుకుభలగ్న మియ్యది, యఖండ ధనంబు హత. మనన్ లభిం
చెడు మనసూచనల్ హృదయదృష్టికి గోచరమయ్యెడున్, మహా
త్ముడు యుగపూరుషుండను ప్రభుతయశంబును గాంచి. మన్మఁడీ
పుడమిని బాలనంబు పలావున్, మది నమ్ముడు నాను శోన్యమున్ !

పల్లవానికి అర్హ విధిని జాతకర్మసంస్కారములఁ గావింపవలెను. మీ యందఁగఱ కాహ్వానములఁ బంపెద, మాయింటికి దయచేసి శిశువును ఆశీర్వాదింపఁ గోరుచున్నాను. నామనా! రండుపోదము.

(నిష్క్రమించును)

(అధ్యక్షులెల్లఁగ నెలకలగ్నములతో సభపీఠిపోవునును)

అధ్యక్ష : పెంకన్నగారూ! నేను సభ ముగింపనిచే యెల్లరు వెళ్ళి పోవు చున్నారు. ఇంక మన తీర్పులు వట్టి యార్పలే. సరసన్నభట్టు వాదము సహేతుకమై హృదయంగమమై యున్నప్పుడు, మీ నాదము విననాలోచింపకు? మీరు, పాపము, వృథాశ్రమ పడినారు. మీరును నీ సమయమున బలవంతముతో మీరీపోరాటముగదు. పోవుదము రండు.

పెంక : నీలి కాలము! నీలి కాలము!

(నిష్క్రమించును)

తృతీయాంకము

ప్రథమ రంగము

అంగము : సరసన్న భట్టు నింకివసాగా.

(ప్రవేశము : నారాయణశాస్త్రి, పుల్లయ్య)

నారా : పుల్లయ్యా! శేషేసుమా నా ప్రయాణము!

పుల్ల : ఆలాగుననా? నారాయణా! నీ వదృష్టవంతుఁడవురా, చక్కఁగా విద్యముగించి, స్వతంత్ర జీవన మొనరించుటకుఁ బోవుచున్నావు.

నారా : ఏ వదృష్టమురా? తొమ్మిదేండ్లయి వచ్చితిని. ఇన్నాళ్ళకు మూడుశాస్త్రములు మాత్రము ముగిసినవి. అంతేగదా?

పుల్ల : నేను నీకన్న నాలుగేండ్లు ముందుగ వచ్చితిని. శీలవతీదేవి ఇచ్చటకి రాకమునుపీ నేను బ్రవేశించితిని. ఇంకను గావ్యపంచకమైన ముగింపఁజాల కంటిని.

నారా : నీకొక వ్యావృత్తియా? అన్నిపనులు నీకే కావలయుగదా? ఇంకఁడు చాకిరియు నీవొక్కడేదే దేల చేయుదువురా? ముందరే

నుందబుద్ధివిగదా, దానికిందో డీచాకిరీ యేమిరా? ఒక్క-నా-శని పట్టుమని గొయికగంటనేపు చదివిన పాపాన పోలేదుగదా?

పుల్ల : ఏమి చేయుమందువురా? గురువుగానే కాక యూరివా లెల్లని నాకే పనులు నియోగింతురు. ఇతర ఉద్యోగాలు నాకును? నాకు దోడుగా గురువుగారి రెండవకొడుకున్నాడు. వాడుంటింటికి గొప్ప రాజు-పనికిబోతురాజు! వాడు పనియుగ జేయడమెట్లు.

నారా : ఆకారముననే నిమిత్తమును ఒక కౌండి యెద్దులగు గురువు గారు ఉపయోగించు కొనడలంచు చున్నారు.

పుల్ల : నాకండ్రయెదుట బుట్టిన శీలవతీదేవికొడు కెంతయులుగూ విద్య నేర్చుచున్నాడురా? ఒక్క-శ్లోకము కంఠస్థము చేయుటకు నాకు నాల్గు దినాలు పట్టును. అనువోతయ్య పది పాఠశాలలు శ్లోకాలు దినదినము గురువుగారి కప్పగించినా.

నారా : అనువోతయ్యది ఉద్దండపు చదివిరా? అతనికిగాన్యపాదము లెంతవఱుకైనవి? నీకెంతవఱుకైనవి?

పుల్ల : చెప్పకొన్న సిగ్గు. నాకన్న నేడు వెనుకలలో నుండియు దినాలక్రింద నన్ను గలసి కొన్నాడు. మేమిప్పుడు భారవి చుచువు చున్నాము. నేనింకను మొదటి సర్గలోనే యున్నాను. అతడు రెండు సర్గలు ముగించినాడు. శీలవతీదేవి మంచి యదృష్టవతురాలు సుమీ !

(ప్రవేశము శీలవతి)

శీల : నాయనలారా! మా యజ్ఞయి యున్నాడా?

నారా : గురువుగారితోగూడి పొలమునకు బోయి యున్నాడు. ఒక్కజాముప్రొ ద్దెక్కువఱకు నచ్చటనే యుందుమని చెప్పి పోయిరి.

శీల : ఓహో, అదా! తెలిసినది. నేడొక నూతన విద్యోపదేశము విద్వకుల జేసెదమని బాబయ్యగారు సలవిచ్చిరి. ఈ యాలస్య

మందునకే కావచ్చును. చూడు నాయనా! మాపిల్లవాడు రాగానే ముందుగా అవ్వగారి కడకుఁ బోవలసినదని వానితోఁ జెప్పము.

నారా : అమ్మా! అంత ముందుగాఁ బోవలసిన పనియేది వచ్చినదో!

శీల : బాబూ! నేడు వాని పదుమూడవ జన్మదినము. అవ్వగారు వాని కారతులిచ్చి, తలయంటి, త్రొత్త యుడుపులు గట్టఁబెట్టుదుంటు. దానికొఱకే యామె పేరటాండ్రతో నెదురు చూచుచున్నారు.

నారా : ఆలాగైన మన అనువోతయ్యకు బాల్యవస్థదప్పి కౌమారము ప్రారంభమైనదన్నమాట. నేడేదోమొక నూతనవిద్యబోధించుటకే నావలయు, గురువుగారింత తడసిరి!

శీల : అవును, బాబూ! వాని శస్త్రవిద్య నేర్పెదరట.

పుల్ల : ఓయినాయనో! అస్త్రవిద్యయే! అది నేర్చి మాయందఱమిఁద బాణములు ప్రయోగించును గాఁబోలు!

నారా : ఏదీచిపట్టులే యున్నది నీతేలివి! నిన్నుఁగొట్టియేమి, వీధిలోని కుక్కను గొట్టియేమి? గురువులసంకల్పము మహత్తరమై యుండును అమ్మా! మీ నుమలు వినట కెంతయు సంతసముగ నున్నది. విశ్వామిత్రుఁడు శ్రీరామచంద్రునకు శస్త్రాస్త్ర ప్రయోగ పద్ధతి బోధించినాడు. రాముఁడావిద్యచేఁ గూరరాక్షసుల మర్దించి లోకో పకార మొనరించినాడు. అటులే అనువోతయ్య కూడఁ గావించుననుట కేనందియము లేదు.

శీల : మీ యాశీస్సువలన అటులేయగుఁగాక! (నిక్రమింతుడు)

పుల్ల : ఈయన్మృదంత సాత్విక స్వభావమురా! పల్లెత్తి యొక్క చూటాడఁగా నీమెను నేఁజూడలేదు.

నారా : బ్రతికిచెడ్డ పడఁతి. ఆమెకట్టి గుణాలుండుట యబ్రమా;

పుల్ల : ఆమెనూటకేమిగాని, నారాయణా! విద్యముగించి యిండ్లకేఁగిన తర్వాత మనము ప్రాయశ్చిత్తకర్మముఁ జేయించుకొన వలెను గాఁబోలు.

నారా : ఎవనికిరా, ప్రాయశ్చిత్తము? కావలసియున్నా, నీవు చేయుచువో, నాకక్కఱలేదు.

పుల్ల : ఆలాగై న. గురువుగారి చర్య తప్ప గాదందువా?

నారా : కాదనియే నా దృఢవిశ్వాసము. నా విశ్వాసమును చూర్చుకొనను. దానిని నిలువఁబెట్టుటకై వలయుచో, నా పెద్దలచూడ్చును ధిక్కరింతును.

పుల్ల : నాకట్టిది సాగదురా, గురువుగారి సంఘ సంస్కరణోద్దేశములు సమస్తాంధ్ర దేశమునందును వ్యాపించి యున్నవి. మా నాన్నకును దెలిసినవి. మొన్నమొకసంక్రాంతికి నేనింటికివెళ్లి నప్పుడు పంచగవ్యములనిప్పించిన పిమ్మటఁగాని, నన్నులోపలికి రానీయలేదు. కాకరాన ఇంటికిఁ బోకుండుటయే మేలని తోచుచున్నది.

నారా : పోకు. మాధుకరభిక్ష లభించినన్నాభిషి ఇచ్చట నేయుండుము ఇంటికిఁబోయి మాత్ర మేమి చేయుదువు?

పుల్ల : ఏమి చేయుదునా? పెండ్లాడుదును. సుఖముగాఁ గాపుర మొనర్తును. ఈ బ్రహ్మచర్యాశ్రమములోనే యెల్లకాలముండు మందుగా, గురువుగారు?

(ప్రవేశము సంసన్నభట్టు అనువోతునితో)

సర : శాశ్వత బ్రహ్మచర్యమే బ్రహ్మ నీనొసట వ్రాసినట్లున్నాఁడు.

పుల్ల : అయ్యా! తమరే అట్లులన్న, నాముందుగతియేమి?

సర : నీగతిని నిర్ణయించుకొనుట నీలోనున్నది. విద్యయేమియు అంటకుండెను. చూడు మీ చిన్ని పాపని, నీకండ్ల యెదుటఁ బుట్టిన మనయనువోతుని! కావ్యపాఠాలలో నిన్నుమించిపోయినాఁడని గుర్తించినావా? నీతో సమానముగా విద్యారంభము గావించిన మా మనమఁడు సోమేశము చదువు ముగించి, ద్వ్యర్థి కావ్యరచనకే పూనినాఁడుగదా?

పుల్ల : ఎంత చదివిన నంతమంచిదని, సదా చదువుచుండును. నేను గట్టిగాఁగల పెట్టుమనేని, ద్వ్యర్థికావ్యమేకాదు, త్ర్యర్థికావ్యము కూడ రచింపనా?

సర : (సవ్వకు) అంతటి సమర్థుడవే! ఎల్లకాల మిట్లు చదువుకొను చుండుము. కాని నీ నీకుఁ బరిణయ మక్కఱలే దంటిని.

పుల్ల : పోనిండు. అంజనేయునివలె బ్రహ్మచర్యదీక్షలోనే యుండిపోయి కీర్తి గడింతును లెండు.

సర : చేష్టలచేఁగ్రోతివంటి వాడవే! తోఁకఁముక్కఱే నీకుఁదక్కువ. ఓగి! నారాయణా! నీ ప్రయాణమున కన్నియు సిద్ధము చేసి కొనుము. ఇంటికేగి గృహస్థాశ్రమ స్వీకార మొనరించి, మన యను నోశయ్య మహారాజై సపుడు మరలరమ్ము. నీవు, మనసోమేశమును అశని కాష్ఠాన కవులై యుండవలెనని నాసంకల్పము.

సర : తమకు సంకల్ప సిద్ధులు, ఇదే అభివాదము లొనరించు చున్నాను. (సాగిలముడి గురువునకు మ్రొక్కును) అనునోతయ్యా! నీకడఁ గూడ నిలవుఁ గైకొనుచున్నాను. దైవానుగ్రహముచేతను, గురువరాల యాశీః ప్రభావముచేతను, నీవు క్రమమొక యాధవుండ నగు భాగ్యమే కల్గునేని, సింహాపీఠిని గూర్చుండి నీవు నిండు కొలు వుండు సపుడు, నీ దర్శన మొనరింతును. అయ్యెడ నీ పేద బాఁపనుని విస్మయింపకుటూ! సాందీపని కడఁ జదువుకొన్న కుచేల కృష్ణుల చరిత్ర మదిని నిల్పుకొనుము.

అను : పోదరా! నీ యాశీస్సునకుఁ బాత్రుడనగు నేను నిన్ను విస్మయింతునా?

గీ॥ తన సహాధ్యాయుడొ కుంతజని మఱచిన
పాద్యునివాట గురువుల వలన వివియ
గర్వివై సహపాతి నేకరణి మఱకు?
చెరిమికన్న నధికమానె కరిమిబరిమి?

సర : నాయనా! మంచి మాటాడితివి. నేటి పాఠమునకు రెండు శ్లోకాలు మాత్రము చెప్పి విడిచి పెట్టెద. పుస్తకములఁ దెచ్చు

కొనుము. పుల్లయ్యా! నీవుకూడ పుస్తకముఁ దీయుము.

పుల్ల : చిత్తము. శీలవతీదేవి తన కుమారుని శీఘ్రముగా లోపలికిఁ బంపుమన్నది. నేఁడాతని జన్మదినమఁట. అవ్వగారు ముత్యముదువులచే ఆరతు లిప్పింతు రఁట.

నర : అది తెలిసియుండినను నేఁటికి రెండు స్లోకాలే బోధింతు నంటిని.

(అనువోతుఁడు, పుల్లయ్యయుఁ బొత్తములం దెచ్చుకొని నిలుచుట)
నాయనలారా! కూర్చుండుఁడు. ఒక స్లోకము చదివి అర్థము చెప్పెదను. మీరు శ్రద్ధగా విని, నెంటునే దాని నప్పగింపవలయు. చూతునుగాక మీ ధారణశక్తి

శ్లో॥ “సహసావిదధీతనక్రియా మవివేకః పరమాపదాంపదమ్
వృణుతేహి విమృశ్యకారిణం గుణబుద్ధాః స్వయమేవసంపదః”

క్రియామ్=పనిని, సహసా=శీఘ్రముగా, నవిదధీత=చేయుఁగూడను. అవివేకః=వివేకింపకపోవుట, పరమాపదాంపదమ్=పిస్తారములయిన ఆపదలకు స్థానమగును, గుణబుద్ధాః = గుణములయం దాశక్తిగలిగిన, సంపద=సంపత్తులు, విమృశ్యకారిణం = విమర్శించి చేయువానిని, స్వయమేవ=తమంతట తామే, వృణుతేహి=వరించు చున్నవి.

తా॥ త్వరపడి యేపనిని జేయఁగూడదు. అలోచింపక పోవుట గొప్ప యాపదలకెల్ల మూలమగును. విమర్శించి కార్యములు చేయువానిని సంపదలు తమంతట తామే వరించుచున్నవి.

అను : (చిఱునవ్వుతో) తాతగారూ! మరల శ్లోకమును జదువుమందురా?

నర : చదువుము, నీ యద్భుత ధారణశక్తి వెల్లడింపుము.

అను : చిత్తము (ఇండుక తడవుకొనుచుఁ దప్పలేకుండ శ్లోకమును నప్పగించుట)

నర : మేలు, బాలకా! మేలు మేలు! పుల్లయ్యా! నీవుకూడ నప్పఁ జెప్పుము.

పుల్ల : తొందరపడి యేకార్యమును జేయరాదని తమతో నెలవిచ్చితిరి గదా! నేనేల తొందరపడి అప్పగింప వలయు?

నారా : ఈ కుయుక్తులేల? నాకు రాలే దనుము.

పుల్ల : ఏమంత మునిగిసదని నామెదడు పాడిచేసికొని స్లోకమంతయు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకోవలయు?

నర : నీతెలివికిమెచ్చితిమి. ఇంకనీళ్ళుతోడుటకుఁ జెరటిలోని కరుగుము.

పుల్ల : అలాగుననే వెళ్ళెదను. కాని నాకోక్క యనుమానము గలదు.

నర : అదేదో చెప్పు, తీర్చెదను.

పుల్ల : మీరిప్పుడు చదివిన స్లోకము మనయనుచోతయ్య నేడుచదువ నలసిన పాఠములోనిదేకదా?

నర : అవును, అయినచో?

పుల్ల : ఆరేఁ దీపద్యమును ముందే చదువుకొని, తెన్నుగా వల్లెవేసి యుండుటచే, నిట్లుంటిక్కసారి విన్నంతచే యాస్పరించినట్లు నటించి నాఁడేమో! లేక, మీరే యాననిచే గునాటక నూడించి నన్నుడి కింప నెంచితిరో!

నర : ఓరి మొద్దబ్బాయి! ఎంత పెద్దాలోచనలురా నీవి! ఇది రెండవ సర్గలో ముప్పనవ స్లోకము. మఱి యొక్కటి నీయిచ్చనచ్చినచోటఁ దీసియిమ్ము, చూపుగాని.

పుల్ల : సరే (భావి భుక్తముఁ దీసి కండ్లుమాసికొని యొకచోటఁ దెలుచును) అయ్యా! ఇదే 13వ సర్గలో 7 వ పద్యము వచ్చినది. దీనిని జదివి యర్థముఁ జెప్పుడు. చూతునుగాక, యీతని జ్ఞాపకశక్తి

నర : (భుక్తముఁ బుచ్చుకొని యిట్లు చదువును)

శ్లో॥ మునిరన్మిరగనఃకుతోమే భయమిత్యేషనభూతయేఽభిమానః
సరవృద్ధిపునర్దమత్సరాణాం కిమవహ్యస్తిదురాత్మనామలంఘ్యమ్.

అస్మి = నేను, ముని = మునిని, నిరాగనః = దోషరహితుఁడ,
మే = నాకు, భయంకుతః = భయమెక్కడిది?, ఇతి = అనిచెప్పి,
ఏషఅభిమానః = ఈ అహంకారము, సభూతయే = మేలుకొఱకుఁ
గానిది, పరవృద్ధిః = ఇతరుల అభివృద్ధి విషయమై, బద్ధమత్స
రాణామ్ = కట్టబడిన అసూయగల్గిన, దురాత్మనామ్ = దురాత్ము
లకు, అలంఘ్యమ్ = చాలరానిది, కిమ్ ఇవ అస్తి = ఏమున్నది?

తా|| నేను మునీశ్వగుండను. దోషములు లేనివాడను. నాకు భయమెందులకు?— అనిచెప్పెను గర్వము శ్రేయస్సు గల్గింపనిది. ఇతరుల వృద్ధినిగూర్చి గట్టియసూయగల దురాత్ములకు అతిక్రమింపని దేనియు లేదుగనా?

అనువోతా! నీ భావినర్తనమున కనుకూలించు నీతిని నేర్చు సద్యమిది. పుల్లయ్య వెదకి మంచిదే యిచ్చినాడు. ఏదీ, అప్పగింపుము, నాయనా!

అను : (అవలీల అప్పగించును)

నర : ఇప్పుడేమందువు, పుల్లయ్యా? గ్రుడ్లు మిణకరింతువేల? నాయనా! నేటికిఁక బాలును. లోని కేఁగుము, మీయమ్మరమ్మన్నదంట (అనుకోతుఁడేగును) నారాయణా! చూచితివా యీతని యోగ సంభాగ్రాహిత్యము? నీవు నాల్గయిదు సారులు చదివి నట్లే మప్పగింపఁగలవు. ఈ మొద్ద బృహి నూరుసారులు చదివినను ఏపద్యమును కలఁగింపఁజేయఁ జాలఁడు.

నారా : అనువోతునిది మన సోమేశమునకుండు కుశాగ్రబుద్ధి.

నర : కుశాగ్ర బుద్ధియేకాదు. సద్వినయము, సౌహార్దము, సౌజన్యము సౌఖ్యము-ఇవియెల్ల సతనియం దిగుడి యున్నవి. ఇవి భావికాలమున నాతనికి మహాపకార మొనర్చును. నారాయణా! నీవిఁక బ్రయాణ సన్నాహము గావించుకొనుము.

పుల్ల : అనువోతయ్య రాజైన తర్వాత నన్ను మాత్రము పోషింపఁదా?

నర : పోషింపకేమి? ఎందఱనో అనాథలను బోషించును. వారిలో నీవును నుండవచ్చును. లోనికిఁబొమ్ము.

(నిక్కుగిమింగును.)

ద్వితీయ రంగము

రంగము ; ఒక చావడి.

ప్రవేశము : పుల్లయ్య, చాకలి పుల్లిగాఁడును.

పుల్ల : పుల్లిగా! గురువుగారుప్రయాణమునకు సిద్ధపడియున్నా 'రేమో చూచి రా!

పుల్లి : బాబూ ! పయన మేడకండి?

పుల్లి : ఎటుంగవటరా?

పుల్లి : తెల్లు బాబూ ! తెల్లు !

పుల్లి : నేను, గురువుగారు, అనువోతయ్య, కొంత వేటసిబ్బందితో నేను వేటకై యరణ్యప్రాంతముల కేగెదము.

పుల్లి : బాపనయ్యలుగనా, మీకు వేటేటయ్యా?

పుల్లి : మాలోనందఱును బ్రాహ్మణులుకారే ! అనువోతయ్య అనుప నీత క్షత్రియుడు. అతనికి గురువుగారు ధనుర్వేదము నేర్పినారు. వినోదమునకై వేటకుఁగూడఁ దీసికొని పోవుచున్నారు. వారితో నేనుగూడ వెడలి, నాకు శక్తిగలిగినంత సాయము చేయుదును.

పుల్లి : నువ్వేంసాయం చేస్తావయ్యా? దారిలోనిన్ను మేపలేక బాదలు పడాలేమో !

పుల్లి : ఓరి మూర్ఖుడా ! ఎంతమాటన్నావురా ! నన్ను మేపుటకు నేనీమి పశువు ననుకొంటివా?

పుల్లి : పసువుకన్నను ఎక్కువవాడవు, బాబూ ! మొన్న నువ్వు తిన్నన్ని మామిడిపళ్ళు మానిసి తినగలడా? కుడిచి కూర్చుండి గంపెడుపళ్ళు గడియలో కాజేశావే! నువ్వే న్నన్నా, నీది గేదె తిండి బాబూ ! మాజాతోళ్ళు కూడ నీఅంత తిండితిని అరగించు కోలేరు.

పుల్లి : ఓరి నీకంత యుకుకేలరా? మంచి తిండికే నీవు పెట్టిపుట్టలేదు. కనుక, తినఁజాలవు. పూర్వజన్మాన నీనితరులకుఁ బెట్టితినిగాన మంచితిండి తినఁగలను.

పుల్లి : బట్టలు గుంజ గుంజ, యెంతో ఆయాసపడతాను. అయినా, నువ్వు తిన్నంత తినలేను బాబూ ! ఏ పనీ చెయ్యకుండానే అంత తిండి యెలా తినఁగలవయ్యా?

పుల్లి : నేను నీపని, నీగాడిదపనియుఁ జేయుదును. నేనుగూడ నీవలెనే గురువుగారియింట మడికి వలయు బట్టలన్నియు గుంజ యిత్తును. నీ

గాడిదకన్న నెక్కువబరువు మోచికొని పొలము నుండి కూర గాయలు మున్నగునవి తెత్తును.

పుల్లి : ఇప్పు డాగాడిదపనికే నంటయ్య, వేంటకడుతున్నావు?

పుల్లి : ఓరి, బుద్ధిహీనుడా? నేనేను చేయుదునో, నీవే చూపుచున్నాని, ముందుగా ఆ ప్రక్కగదిలోని కవచాలు తొనిరా. వానిని తొడిగి కొని ప్రయాణమునకు సిద్ధపడుచును.

పుల్లి : (నవ్వుచు) సిద్ధం, మారాబా! [బాటలోకిఁగనును]

పుల్లి : (తనలో) నేను చాకలివానినిఁ గూడ లోకువై తిని. నాకు చిదువు రాకపోవుట చేతఁగదా యీలాభువము!

(చాకలివాఁడు కవచములు తెచ్చుచు)

పుల్లి : తొడగండి బాబూ! ఎంతసక్కుగా ఉంటారో సూత్తాం.

పుల్లి : [కాలికిఁకేతివి, చేతికిఁగాలివి దున్నులు తొడిగికొనుచు] చేతిఁగాని పంకిని తలపాగ ధరించును]

పుల్లి : చాలాబాగుండయ్యా! బారతకతలో ఆ బుహన్నలే తొడిగేడు, ఈయెల నువ్వే తొడిగావయ్యా! ఆయన సేతకాసల్లు సటనశేకాడు. నీకు సేతరాక యిలా తొడిగేవు.

పుల్లి : నిజముగా నా కాబృహన్నలతో బోలిక సరిపోయినది. అతని వలెనే సమ్మోహనాస్త్రము వేసి కూరజంతువుల నన్నిటిని ఒక్కసారి చంపెదను. డంబములు కొట్టుటలో రెండవ ఉత్తరుఁడని చెప్పఁ దగ్గ అనువోతయ్యకునేనే సంపూర్ణజయము చేకూర్చితీసికొనివత్తును

(వీధిలో పుల్లిగాని గాడిద ఓండ్రపెట్టుట విని ఉలికి పడును)

పుల్లి : వెట్టి బాపనయ్య! ను వ్వంతోడవే! మాగాడిద కూతకే నీసత నాలు సెడ్డయిగందా, యింక పుల్లూ సింగాలూ అరిస్తే, నువ్వేలా నాట్యంసేత్తావో, ఎలాపరుగులెడతావో సూడాలనుంది. మాటల్లో, కూడు తినడంలోనూ, ఈరుడవయ్యా.

పుల్లి : నోరు మూయుము. నేనంత చేతగానివాఁడననుకొంటివా? మాబ్రాహ్మణులు గట్టిగాఁదలఁచుకొందురేని, చేయఁజాలని పనులుండునా?

పుల్లి : ఆమాట నిజమే. గట్టిగా తల్చుకోడానికి, నీకు మెదడుంటే గదయ్య? వయసు మీరినా, ఆ మాట నరసన్నగారి పట్ల అను, నే నొప్పుకుంటా.

(ప్రవేశము నరసన్నభట్టు)

నర : ఏమిరా, చాకలీ! మా మొద్దాబ్బయితో వాదించుచున్నావు?

పుల్లి : బాబూ! ఈ పుల్లయ్యగారు ఏటలో జంతువులన్నిటినీ పొడి సేత్తారంట. అనువోతయ్యకి సాయంసేత్తారంట. అందుకోసం ఎంత బాగా తయారయ్యాగో సూడండి, బాబూ!

నర : (పుల్లయ్య కిసి తేలి చూచి) ఓరి మూర్ఖుడా! ఇదేమి కవచ ధారణమురా?

పుల్లి : స్వామి! నా కళ్లు తెలియఁగలదు? “ఇవి కాలికి, ఇవి చేతికి” అని దుస్తులపై లిఖించియుంపనైతిరి.

నర : భోజన సామగ్రిలలో ఇదికూర, ఇదిపచ్చడి, ఇదిపప్పు అనుభేదములు, ఎట్టివ్రాణియు లేకుండఁగ నే, గ్రహింపఁగల మహామేధావివి కవచధారణ మెట్లు? గ్రహింప లేకపోయితివే! ఈ తెలివి తక్కువ మాటలు కట్టిపెట్టి పయనము కమ్ము.

పుల్లి : ఆ తయారులోనే యున్నాను. స్వామి!

నర : అనువోతునికేగావలసిన దుస్తులన్నియు నుదికి తెచ్చితివా? చాకలీ!

పుల్లి : తెచ్చితిని, బాబూ!

నర : మన గారయ్యదొర దగ్గఱకేగి, వేట సిబ్బందితో సిద్ధముగా నుండుమనుము. అప్పున్నను బండ్లు కట్టుకొని రమ్మను. నీవు కూడ మాతో రావలెను.

పుల్లి : సిగ్గుం బాబూ! పుల్లయ్యగారి యేటతెలివి సూడాలని నాకూ మనసుంది. తప్పకుండా వత్తాను. సెలవు దయసేయండి.

(నిక్రమింతురు)

తృతీయరంగము

నంగము : అడవి.

ప్రవేశము : అనువోతుడు, సరసన్నభట్టు, వేటసరివాగులు.

అను : తాతగారూ, నాకునేర్పిన అస్త్రవిద్యలక్ష్యలక్షణ సమస్థితము చేయుటకే గదా నన్నీయరణ్యసీమకుం నోడ్చొచ్చి నచ్చితిని?

సర : అవును, బాబూ ! అలనాడు శ్రీరామచంద్రుడు విజ్ఞానులైన ప్రేరితుడై కాననప్రదేశమున కేతెంచి తాటకాది రాక్షసుల సంహరించి సాధుజనుల కుపకారము గావించిన విభాస, నీవు కుండ దుష్టవిరోధసంహార మొనర్చి మముబొంట్ల కుపకారము చేయ వలసియున్నది.

అను : వేట సప్తవ్యసనములలో నొకటియని చెప్పితిన గదా, అది రాజులకెట్లు ధర్మమగును?

సర :

పరులకుగీడు సల్పకయ పచ్చికతైచను సాధుజంతులన్
కఱకు శిలముఖమ్ముగాను గాసిలజేయుట పాపమాను, నీ
కరముగ హింసజేసెడు మృగమ్ములజంప నమమ్ముగాదు, మీ
దరహినిగూర్చు పున్నెమగు; ధర్మమెవేట పృథాలకోటికిన్.

అను : ఆత్మా! తమమాట కా దనను కాని,

జననమొందిన దొక్క బ్రాహ్మణగృహమ్ము ;
తినెడుతిండి కేవల సత్వగుణయుతమ్ము.
మనెడుమన్ని పండితబృందమద్యసీమ
సాధ్యమగునెట్లు నాకు హింసాక్రమంబు?

సర : బాబూ ! నీవు చెప్పినమాటయు నిజమే. అయినను,

హరికికోరమ్మునకు మదహస్తియాధ
సంహరణకార్య మేరితి సహజమగునొ
క్షత్రజాతిబలకునకునైత మటులె
శత్రునిర్యూలనక్రియ సాజమగును.

నీపొక యనుపనీతక్షత్రియ బాలుడవు. మా యింట గుండుటచేఁ బ్రకృతమున నీ తేజము మాటువడి యున్నది. అది బహిర్గతమగు నవయ మచిరకాలములో వచ్చును.

పుల్ల : అయ్యలారా ! చచ్చితిఁ జచ్చితి. ఎవఁడో అడవి మనుష్యుఁడు మనస్సైపు నచ్చుచున్నాఁడు. ఓయి నాయనో ! నేటితో నా చూయువు ముగిసినది. అమ్మా ! నీకున్న కొడుకొక్కఁడును బలనస్థ రణ మొందుచున్నాఁడే. (ఏడ్చును)

అను : అన్నా ! అంతలోనే యేడుపా? ఏఁడీ, ఆటవికుఁడు?

పుల్ల : అదేమనాడు. ఒడలంతయు వెండ్రుకలే. అదిగో, ఇప్పుడునాలుగు శాఢ్ర జంతువులాగు నడుచుచున్నాఁడు. ఈసారి, మనలాగే రెండు శాఢ్రులై నిలిచియున్నాఁడు.

సర : ఓరి మొద్దా ! అది యెలుగు గొడ్డురా ! ఓరీ, పుల్లిగా ! కొన్ని మొండాకులు ప్రోగుండేసి మంటఁబెట్టుము. ఎలుగున కగ్గిజూచిన నడలు. (పుల్లిగాఁడు మంటఁబెట్టాడు. ఎలుగుబంటి పాటి పోవును.)

సర : ఓరీ ! ఈ యడవిలో నడుగడుగునకుఁజచ్చుచు మరలఁబుట్టుచు నుండువా? ఇంకను ముందున్నది ముసుళ్ల పండుగ. ఏ వ్యాఘ్రమో, సింహమో, మనల నెదుర్కొన వచ్చు. అప్పుడు కప్పిగంతులు నైనై నువు శాఢ్రోలు ! నడుపుము (పోవుడు)

(తెరపడును, ఇంకొక తెరలేచును.)

అను : ఆర్యా ! దవ్వనకన్నట్లు గ్రామము పేరేమి?

సర : అదియే పెనవీడు, ఈ మైదానముననే తొల్లి నీ జనకునకును పూసపాటి మాధవ వర్మకును రణముప్రవర్తిల్లినది.

అను : మహాత్మా ! ఇదామా పెద్దలపూతరక్ష ప్రవాహముచేఁ దడిసిన పుణ్యభూమి? దీనిగాంచుటచే నాజన్మము ధన్యమైనది.

సర : నిజముగా నీవు ధన్యుడవై తివి.

సీ॥ ఈపుణ్యభూమియే నీపితృబాంధవ
 రక్తబాగీరథీ స్థావితమ్ము
 ఈపవిత్ర ధరిత్రియే రావువంశమ
 హవీర మరణశయ్యాతలమ్ము
 ఈపూతధారణియే రవినిభ వద్మ
 నాయక తేజస్సనాతనమ్ము
 ఈనిర్మలావనియే వెల్మశౌర్యర
 మాలాస్య నేపథ్యమధ్యసీమ

గీ॥ అట్టి దీపావన క్షేత్రమగుట, బాలః
 భవధమల వంశజాత భూవరులకెల్ల
 ఇది కురుక్షేత్రమగు, దీని మదినినిలిపి
 యాత్ర సేయుట ముఖ్య కార్యమ్మునుమ్మి !

అను : మహానుభావా! తెలిసినది. ఈ పవిత్రోద్దేశముతోనా నన్ని
 చటికి మృగయావ్యాజమునఁ గొనివచ్చితిరి? ఆహా! కృతార్థుఁడను
 పితరుతారా !

నిరుపమ కీర్తికాముది వినిర్గతిఁ జేసి, పవిత్ర రావువం
 శరజనికెల్లఁదేజమునొసంగిన కారదచంద్రు వీరలో
 వరపథగాములార, పరివంది నిరాసనకార్యమూని మీ
 పరిభవదుఃఖమున్ దొలఁచువాఁడ ధరాస్థరిపీడులోవలన్

నర : [తనలా] నేను సంకల్పించినరీతిని వీనికి, వీరరసోద్దేశము, కలుగు
 చున్నది. ఇంకను దానిని బుర్రెక్కింతుఁగాక ! [ప్రకాశముగా]
 నాయనా !

చలచలక్రాగు నూనియల చట్టల రావుకులప్రధానులన్
 చలమునఁ గూలఁద్రోసి యమపన్నిది కంపన బోధిదేనుమి;
 కలుష మనస్కులై చెఱుకుగానుఁగలం జొనిపించి వెల్మయీ
 ధుల నరిరాక్షసుల్ మిగులఁద్రుంచిన మోరరణస్థలంబిదే !

అభిమన్యునట్టలే యందఱొక్కఁగూడి
 సింగమనీవిఁ ద్రుంచినదియచట
 ద్రువదాత్మజవిభంగి దుష్టతన్ యాచమ
 వీవిఁ జితవద మొందించి గచు

వడముడిచూచినింబలెఁ గవటరజాన
వెన్నమనీనిఁ జంపినది యిచట
తనతేరు నవరించుకొను కర్ణునింబోలె
సర్వసేనాపతిం జదివెరచట.

గజదళంబులు కసిమనంగఁ బడెవిచట
మోటకప్రజములనెల్లఁ గూర్చిరచట
కాల్పలము పెద్దవిద్దురం గాంచెవిచట
వెలమ పొరుషం బిందె మున్ వెలసెచనియె

ఈ మారణ కృత్యములన్నియు ముగిసిన తర్వాత మాధవవర్మ
తృప్తిఁజెంది, మంత్రులతో

ఎన్నఁడు పద్మనాభకకులేందెర భర్తృవిహీనయాను, నిం
కెన్నఁడు రావునాళనది యింకి యెడారిగ మారిపోవు, నే
నెన్నఁడు కన్నులార విడురింతు, నికెన్నఁడికెన్నఁడంచు నా
పన్నుఁడనై యుమేళుఁ గొలువన్ గృతకృత్యుఁడనైతినేటికిన్

అనిపలికినాఁడు. తనయిష్టదైవమగు భైరవస్వామికిఁ బూజలు చే
యించినాఁడు.

అను : తాతగారు ! మీరీ యంశములఁ జెప్పుకొలఁది నారక్తమధి
కోష్ఠతం గాంచుచుండెను. మహాపరాక్రమ శాలియా నా తండ్రి
పాటు విన్న, దుఃఖోద్రేకముచే నా కంటి కొలుకులనుండి కవోష్ఠ
బాష్పములు జాలువారు చుండెను. ఓ తండ్రి !

భీమపరాక్రమాధ్యుఁడని పేరుగడించిన సత్యశాలి వీ
వే మగపాడిఁగోలువది, హీనవిరోధి నృపాల బాలికున్
తామసునోర్వలేకునికి. తాద్యుఁడు కాలము దస్పదన్ నిజ
భీమమువీడి. యొక్క జంజిమ్మగదాటికిఁ బాతినట్లగున్

అహ ! భగవానుడా !

కటకటా ! రావుకుల తటాకంబులొని
విసదహముకుళ మొక్కపే విడిచియుంచి
పుల్లపద్మకాండము లెల్లఁ బెల్లగింతె,
దైవమా ! కన్నుగుట్టనే దాని సొగస్సు.

నర : నాయనా ! నీవు భేదమందరాదు, నీ పెద్దల ధైర్యసాహసముల నలవర్చు కొనవలయుఁగాని. వారు పరలోకమునుండి నిన్నాశీర్వ దించుచుందురు. వారియాత్మలు శాంతి పొందునట్లు నీవు శత్రు నిర్మూలన కార్యమునకుఁ బూనవలయు.

అను : తప్పక పూనెద. అరిరక్తములతో నాసిగరులకుఁ గర్పణములు విడుతును.

శత్రురాజమకుట స్థగిత నివ్యమణిత
తియె దేవతార్పిత తిలలుగాఁగ
పరిమళతైలలిప్త విరోధిసృవ శిరో
జనికాయమే దర్శణాలములుగ
అభిషేక శుభనమయావభృతస్నాత
విహితారి శిరములే పిండములుగ
మచ్చమూపతి సమూహోద్భారితోత్సాహ
వాక్యంబులే మంత్ర వాక్యములుగ

వైరికంఠోద్గత రుధిర ధారలే తి
రోదకమ్ములుగాఁగ విద్యుత్త ఫణితి
మత్పితృవిలింప బ్రాధికర్యమ్ము నలిపి
తృప్తిఁగావించుఁ గంచెద ఋణవిముక్తి !

నర : బాబూ ! నీవు సిద్ధసంకల్పుఁడ వయ్యెదవు. ఇంక మనమిచ్చునది వాసి పోదము. శకట మారోహింపుము.

పుల్ల : ప్రొద్దు క్రుంకవచ్చినది. నాప్రాణము పోయినను సోగే, నీవే 'శక్తి' యడుగై నఁగదలను. నాతిండి మాటయేమి?

నర : ఓరి తిండి పోతా ! ఇప్పుడేకదా పాతిక యరఁగిపండ్ల నవలీలఁ దింటివి? ఇంతలో నాశలియైనదిరా? వృకోదరునివలె గన్నట్టు చున్నావే !

అను : అన్నా ! దారిలో నీకుఁగావలసినంత యాహారమిత్తుము. లెమ్ము, బయలుదేలు.

పుల్ల : సరే, నన్ను లేవఁదీయుము. నా సత్తువ బొత్తిగా సన్నగిల్లినది (ఆనవోతుడు లేవఁచియి లేచి నిడు. మించును)

(తెగలేచును)

నిలగియు : భుజనగిరి కోట.

(ప్రవేశము : ఆనువోడు, సరసన్నయ.)

అను : తాళగానూ ! ఈ కొండకోట యిట్లు శిథిలమై యున్నదేమి?

సర : బాబూ ! ఇది పూర్వకాలమున మీదే. ఇప్పుడు మాధవవర్మ వశమై యున్నది. అతఁడీ పవిత్రదుర్గము పాడుపఱచి యుంచినాడు. ఇంచే నీ తల్లితప్పు దక్కుగల రాణివాసంపుఁ గాంతలెల్ల అగ్ని ప్రవేశ మొనర్చిరి.

పసుపుంగందము మేనబూసి, నునుఁ గూర్చానంబులందాల్చి, యిం పెనఁగన్ స్వర్ణపు ఉంబరమ్ముల మఱి బృందమ్ములం గట్టియున్ సొనఱన్ గుంతుమ పొట్లు దిద్ది, నుచునందోహంబులం బూని సం తన మొప్పారఁగఁ జెండ్లివేడుకనఁ గాంతల్ సొచ్చి రాయగ్నిల్.

అను : ఆర్యా ! మీనుడులు విన్న కొలఁది నా భేద మతిశయించు చున్నది. స్మారకీరాత సన్నిభుండగు తన్మాధవవర్మాభిఖ్యు షేగఁగా నా కులమున కంత చేటువాటిల్లె? నాకుఁదగిన ఆయు వేయున్న, ఆ నీచుని సమిత్రబాంధవముగఁదెగఁటార్చి క్రోధాగ్ని చల్లొర్చు కొందును.

సర : వత్సా ! నీ తలఁపులన్నియు ఫలించును. ఆ దుష్టుఁడు నశించు కాల మానన్నమైనది. వాఁడీనడుమ నిన్నుఁబరీక్షింపఁటకంటె చారులఁబంపినాడు. వారు నిన్నుఁజూచియు ఆనవాలు పట్టఁజాలక పోయిరంట. నీవింక కంది కుండకుము. మనము సత్వరమ యింటికిఁ బోదము రా.

పుట్ల : గురువుగారూ ! మీ రిరువురు నిట్లు చూచిన చోటులే మరలఁ జూచుచు, జెప్పుకొన్న మాటలే మరలఁజెప్పుకొనుచు, నెంతసే పుందురు? నా కడుపులో దహించుకొని పోవుచున్నది. నే నింక బ్రదుకను. నన్ను వృథాగాఁజింపి బ్రహ్మహత్యాపాపముఁగట్టు కొనకుఁడు.

నర : ఓరి మూర్ఖుడా! నమయానమయము లెఱుంగకుండ మమ్ము తొందరపెట్టెదవేలరా? నిరంతరము తిండి గొడవయ్యే? బాబూ! మనమింకఁబోదము రమ్ము. ఇచ్చోటు క్రమ్మఱు నీ వలన నే సిరుల కాటపట్టగును. నేను యోగదృష్టిని గ్రహించితిని. ప్రాప్తికాలము సమీపించినది. పద—

(నిష్క్రమింతును)

చతుర్థాంకము

వ్రథమ రంగము

రంగము : నరసన్నగారి పాలము)

(ప్రవేశము : శేచిగాఁడు నేల దున్నచుఁబాటపాడును)

శేచి॥ పంటవలఁతీ మాయమ్మ! మా బాద తీర్చవే!
 పేదసాదలెల్ల బ్రతుకు—పెద్ద పంట పండఁజేసి
 నీ దయాగుణమ్ము చూపు — నిన్నెనమ్మియుందుమమ్మ ॥పర॥
 జాలి గుండె గలుగు సామి — నేలి సిరుల నెల్లనిమ్ము
 చాల కాల మకఁడు — చక్కనైన పనులుసేయ॥ పం॥

అను : [[ప్రవేశించి] శేచయ్యా! ఆనందముతో పాట పాడుచుంటివే!

శేచి : బాబూ! ఏలాగో లేని సంతోసం తెచ్చుకొని యిలా పాడు కొంటూ ఉంటాను. ఈ పాట కిన్నయ్య బాబుగారు నాకోసం చేసి పెట్టారు. ఇంటికి పోతే అంతా నొగులేకంధా! నా పాట మాటకేం గాని, బాబూ! అందరిలాగా నన్ను “శేచిగా” అని పిలవక, “శేచయ్యా” అనిమన్నితారే? గొప్ప పెబువులే!

అను : ఓయీ! మమ్ము నీవు తప్పక మన్నింపవలయునా? నిన్ను మేము మన్నింపరాదా? ఇదెక్కడి న్యాయము? గౌరవ మిచ్చికదా. గౌరవము పుచ్చుకొన వలయు?

శేచి : బాబూ! ఈ లాంటి ఉద్దేశాలందరికీ ఉండవు. తమలాంటి కాంగల పెబువుల కొక్కరికీ ఉంటాయి. మళ్ళా అయ్యగారి రాజ్ఞం మీ కొత్తే మా పెద్ద కులాన్ని పైకెత్తేరన్న మాట.

అను : అట్టి యదృష్టమే నాకుఁ బట్టినయెడఁ, హేళనమునకు పెద్దకుల మని వెలునఁబడు మీ కులమును నిజమైన పెద్ద కొలముగా మార్చి న్నాడును. మీకు విద్యాశాలలు, సంరక్షణశాలలు మున్నగునవి న్నిట్టిది అస్పృశ్యతను పాపెదను.

శేచి : నారాజా ! మీ ఉద్దేశాలుండే పలువులు మరి పదిమంది యీ దేశంలో ఉంటే, మా మాలకొల్లమేకాదు, తక్కువ కులాలన్నీ పనికి లేతాయి. పజకెంతో సుకం ఉంటాది.

అను : ఒక్క- సరనాత్రుని మహారాజాగజేసి బహు ప్రజపై సభి కారమునగుటలో భగవంతుని యభిప్రాయ మట్టిదే కదా !

అరుచగు మానమున్ మడుగుటన్నము నేయియుఁబంచదారయన్
గరము రుచిపడు భక్తియులుఁగమ్మనిలిండ్లు, భుజించుచున్ విరం
తర మడుపానపోయరయి బామరతంపరయౌ సుఖంబులన్
బరఁగుట కీశ్వరుండు సరపాలర సృష్టి యొనర్చలేడుగా :

కొందఱ మూత్రమే సుతులఁగూతుం దోరములోని మానవుం
దొంచు : సృపాలుఁడెల్ల ప్రజయున్ దనసంతతి గాఁగఁగాంచు, దా
నెంచును చరి హృద్యమునకే పనియుం బయతున్ దలంపుటన్
బెంచఁగఁజేయు, గాన స్థిరచిత్తుఁడుగాఁడు మహితుఁడెన్నఁడున్

శేచి : ఇంత గొప్పలోనసలు మీకున్నాయి కనకే, మీరు చాలా బాగ్గంపేసి పుట్టారనీ, అయ్యగారి కన్నా గొప్ప మారాజు లవుతారనీ, లచ్చి మీ యింట యెప్పుడూ కాపురం ఉంటాదనీ, నరసన్నగారు మాతో ఎన్నోసార్లు సెప్పారు. ఆయన మాటలు బమ్మదేవర మాటలే.

(కిట గాఁడు మన్నుచుండ, ఏవో నాఁగటి తగిలి ఖణిల్లని హ్రోత పెట్టును).

అను : శేచయ్యా ! ఆధ్వని యేమి?

శేచి : బాబూ ! ఏవో నాఁగలి కొనకి తగిలింది, ఒక యినుప మండిగ లాగుందండి.

అను : మన్ను పెట్లగించి దానిని తీయుము.

రేచి : (మన్ను తీయును. అని కదలదు) బాబూ ! ఇదొక పుస్తకము శ్రీరామాయణము.
ఈడి పడకుండా ఉండే !

అను : గుసపముతో శ్రవ్యి చూచుచున్నాను !

రేచి : (శ్రవ్యి చూచును. అని చూచుచున్నాను ! ఇది చదివించుచును. నా
ఒడలంతా సెమటలు పోశాయి, సోలా లిలుసి పోనాను. ఇంకీ శ్రవ్యి,
ఇంత గంజితాగి మళ్ళీ పట్టాను.

అను : సరే, పోయిరా. ఈ లోపలు ఆ పుస్తకానికి ముందస్తు పుస్తకము
సేపు పవళించి విశ్రాంతి దీసికొందును, (అవులించుచు) కొలవము
నిద్దురబద్ధకముగ నున్నది. (రేచిగోడు వాచుచు విడిచి పోవును. అను
పోతుండు మంచె నెక్కును)

అను : (తనలో) భవనగిరి దుర్గ సమీక్షణము గావించిన నాటి నుండియు
నా తలఁపులు పలువోకలు పోవుచున్నవి ముడి కూరట లేకున్నది.
శత్రురక్తముతో దమకుఁ దిలొడగి ములిచ్చిసంగని ఆశ్చర్యంతో గల్గి
దని అవసాన సమయాన నాశండ్రి నుడివెసట. అది యెన్నఁటికి నీని
నెఱవేర్చగలనా? దానికడగిన ధనము, జనము నా కళ్లు లభించును?
ధనమున్న జనమున కేమికోదువ? రెండునుం గలిగినను, పరమేశ్వ
రానుకూల్యము లభింపవలెనుగాదా ! పరమేశ్వరా ! నీ చేయి
దములు విపరీతములు.

జనకుల్ కాంచన సింహపీఠముల రాజ్యశ్రీలతోఁ గ్రాలఁగాఁ
దనయుండీగతి నొక్క కాంచనుని కేదారములో నుండు ప
త్రనికాయ్యంబున గడ్డిమంచెవయి నిద్రంబోప యత్నించెడున్
అనుభోగంబునఁ బ్రాణులెవ్వరికి వారై యుండుగా దాత్రి !

దేశకాలములు మారఁగూడదా? తాతగారి జ్యోతిషము నిజము
కాఁగూడదా?

దైవమే యనుకూలించఁ దలచునేని
పులుపులు రనుచు మ్రోయుగజ్ఞు లొప్పుఁ
గాముఁగన్నమ్మ, నలమేవిపామిక్రమ్మ,
లక్ష్మిమమ్మ మాయంటికి రాకయున్నాఁ

[మంత్రి నావులించి] ఆ తోటానంబుపైనుండి వచ్చు చల్లని నీల్లగాలులు
మేనిగిసోక వింతహాయి కలిగి తలఁపులన్నియు మఱపునకు వచ్చి
నిద్రకూడుచున్నదే! ఇంచుకతడవు నిద్రొందును— [నిద్రించును]

శీచి : [తనలో] ఛీ, ఛీ! మొండి పానాలు పోకుండా ఉన్నాయి. ఓరి
దేవుడా! నే నేండ్లశాసని యిలా బాదలు పెడతావు? కొడుకులూ,
కోడళ్ళూ ఉన్నారన్న సంతోసం లేకుండా, ఆళ్ళచేత రోజూ సావ
కొట్టితావా? తాగి ఆళ్ళు తండ్రినే తన్నుంటే బుద్ధి సెప్ప వేమిరా?
ఆదెబ్బల్లో ఒక్క నేనా ఆయువుపట్టున తగలగూడదా? నా పానాలు
పోగూడదా? అది సెయ్యవు. అన్ని దెబ్బలూతని మట్టి ఆళ్ళ దగ్గ
నాకీ చుట్టాలని బుద్ధిపట్టితా వేమిరా? ఓ బగవంతుడా! నాకీ
మమ భార్యయైనా పోగొట్టా, నా పానాలైనా తీసెయి—న న్నాలైనా
పారిపోదామని నీ, ఈ నరసన్న బాబుగార్ని ఇడవలేకున్నాను. ఈ
యనలొంటి చూరాజు మరెక్కడా దొరకడు. ఓ పార్వతీదేయీ,
ఓ నూకాల్లల్లీ! ఓ నాగేశ్వరుడా! మీరంతా నన్నెందుసేత
కాపాడరు? [అనగ్గన నొకత్రాచు బలజల హితుచు వారి ప్రక్కనేపోవును]
అల్ల! ఎంత సుఖమా! అది తిన్నగా మంపాకలోకే పోతుండే!
నరసన్నగన [అని పోతూనే నీ పరుగెత్తును]-ఏటి, యింత! అది పడగ
యిచ్చి మా అనువోతయ్యకు గొడుగు పడుతుండే! ఇలాంటివి
జరిగినట్లు నీళ్ళలో యిన్నాను. మా బాబు తప్పకుండా రాజపు
తాడు. చివ్విడే, అశనిచెయ్యి పాముకు తగిలి కరుతాడేమో!
[బాగుగా పరిశీలి] ఇదేమి శివాసా? అదేమీ సెయ్యకుండా పారి
పోయిందే! నూకాలతల్లి నయవలన బాబు బతికాడే!

అను : [నిద్రపోక నిలవరించుచు] తల్లీ! ...న...ర ..బ—లే?

శీచి : ఇదేమిటి, నరసన్నంటూన్నాడు? ఆ తల్లెవరు?

అను : బలియియ్యగి హో, గోలెమురాదా? [కలవరింపు]

శీచి : తెలిసింది, తెలిసింది, ఇండాక నాగలికి తగిలిన పాతరలో
బంగారం ఉందోయేమో! లచ్చి యితని కళ్ళో కనబడి నరబలి
అడుగునూండేమో! [ప్రకాశముగా] బాబుగారూ! లెండి, లెండి.

అను : [ఒడలు విరుచుకొనుచు] రేచయ్యా! తిండిదిని వచ్చితివా?

రేచి : ఏం తినడం బాబూ! ఇంతగంజి నీళ్ళి వచ్చేళ్ళా. కొడుగులు, కోడళ్ళూ చెడతాగి సావగొట్టారు.

అను : అయ్యా! పాపము నన్ను బిలువలేక పోయితివా? వారిని చీవాట్లు పెట్టియుందును.

రేచి : బాబూ! ఆమాటకేమిగాని, ఇందాశ కలవగించారు, ఏదైనా కలొచ్చిందా?

అను : నిజముగా ఒక కలయేవచ్చినది సుమా!

రేచి : ఏమని ఆకల? బాబూ!

అను : ఒక అందమైన కొలను, అందొక శైలిని తామరపువ్వు. దాని నడుమ నొక చక్కని చాన కూర్చున్నది. ఆమె కిరువంకల నేను గులు నిలిచి తొండములతో నీ రభిషేక మొనగించు చున్నది. ఆ యింతి చిలునపువ్వుతో నావంక జూచి “నాయనా! ఇందాశ రేచిగాని హలమునకు దగిలిన దొక గోలెము. దాని నిండ బంగారము కలదు. నీ వంశములోనివాడగు ఘనుడొకడు దానిని పాతిపెట్టినాడు. దానిహక్కునీదే. కాని, అది నరబలిలేనిదేరాదు” అని పల్కినది. నేనాశ్చర్య పడితిని. ఏదో చెప్ప బోయితిని గాని, నీవు లేపితివి. కల కఱగిపోయినది.

రేచి : బాబూగారూ! ఇంకోపాలి తవ్వి సూత్రాను. [నాడు కడలను] ఇది నిజంగా లచ్చి పెబావమే. నరబలివ్వండి. వచ్చేళ్ళది - బింజెలో బంగారం ఉన్న మోతే ఇనబడుతుంది.

అను : నరబలియేమి? రేచయ్యా! ఎవ్వరైనా నవ్వరా?

రేచి : మీరు నిదరోతుండగా, ఒక నాగుపాము వచ్చి, మీ తలకి గొడుగు పట్టిందండి. మీరు గొప్పపెబువులై తీరతారు. నరసన్న గారు ఇలాంటి కతలెన్నో చెప్పారు. పానలు వట్టండి.

అను : నీకేమి వెట్టియా? ఈ కతునాలు నమ్మియా భావి నిర్ణయము చేయుట?

రేచి : కొన్ని సమూహంబడి, సడుసుతనాన్ని మీరు నమ్మ కున్నా, ముందు ముందు, స్త్రీలు పుట్టింతురవాత అన్న సమ్మతారండి... సరబలిని గురించి నేనో సలహా ఇయ్యతానండి.

అను : అదేదో చెప్ప.

రేచి : సదువుకోని వోడు, మాలోడు, సెప్పేడని తోసి పుచ్చకండి. నేను సెప్పినట్లు సయ్యండి.

అను : అదేదో తెలిసినదా?

రేచి : ఆలూగై స ఇనండి. నా కేసుగుగు కొడుకులని మీకు తెల్పు గదా?

అను : కొంపదీసి వారిలో నీ కని బలియిస్తూ ననెదవా?

రేచి : ఎంత మాటాడేనూ! నా పానాలన్నీ నాస్థిలమీద ఉంటాయి గదా! ఆళ్లలో ఒకరినై నా పోగొట్టుకోగలనా! అదిగాదు నా ఉద్దేశం, ఇనండి, నా కొడుకులూ, కోడళ్లూ, సడతాగి నాయెముక లిరగ కొట్టడం ఎరుగుదుగు గదా...

అను : ఎందుకుదును. ఎడిగిన?

రేచి : ఆళ్ళ బాద నే పడలేకున్నాను. ఆళ్ళ నిడిచి మనలేకుండానూ ఉన్నాను.

అను : కనుక నిన్నే బలిగొనుమందువా?

రేచి : అవునండి! అనుమానించకండి.

అను : హరి! హరి! ఎంత మాటాడితివి!

రేచి : మీలాంటి ఎన్న మనసు గలారికి ఇది చేయరాని పనిలాగే కనబడతాది కాని, బాగా ఆలోచించండి. నా బాద తప్పించిన పున్నెమూ, అంత బంగారం ఒక్కసారి ఒళ్లోపడ్డ లాబమూ— రెండూ వత్తాయి. నాను గాడుంటే సరబలికి మీకింకోరు దొరకరు. సరబలి తేగాని, గోలెందాదు. బాగా ఓజన సయ్యండి.

అను : బంగారము లభింపకున్న, పోనీ; నిన్నును గోత్రము బలియైనా
జాలను.

రేచి : బాబూ ! నా మాట యినండి, నన్ను బలవంతాన్ని అప్పుసం
సేత్తే తప్పు. నా అంత నానే మిమ్ముకోరుమంటే, అందుకో
తప్పేంటి? ఎనక తీయకండి.

అను : ప్రాణాలమీద రోతపుట్టి దానిని త్యజించుట కీవు తెగింప
వచ్చును. కాని, నీ మంచితమెరిగియు, సర్వమానవ సౌభ్రా
త్రము నహింస వలయునని తలఁపు గలవాడవై యుండియు, ఎట్లు
జీవహింసయుఁజేయరాదని నిర్ణయ బుద్ధి గలవాడ నగుటయు,
ని నే...లాగు... వధింపఁగలను? వధను గూర్చివిన్న, తాతగా
రేమందురు?

రేచి : తాతగారి దగ్గరకెళ్ళి "రేచిగాణ్ణి బలియాయనా?" అని
అడిగితే, ఆయనగోరొప్పకోరు" బాసనమారాజు అవడంనేత
పానాలు తియ్యడాని కిట్టపడదు. కాని, అంతా జరిగిపోనాక "ఘృ
లేక రేచిగాణ్ణి బలిచ్చా" ననండి...ఆయనేమీ అనరు.

అను : తాతగారేమియు అనకపోయినను, నా మనస్సాక్షి నన్ను
గుట్టదా? నన్నే గాక, ఆధన మనుభవించు నా సంఘతి వారి
హృదయాలనెల్ల విదారించదా?

రేచి : ఆలాగైతే, ఒక ఉపాయం సెప్పుతా, యినండి. . . మీ
దేగోతరం?

అను : నా గోత్రము మాట నీ కందులకు? మాది వాసిష్టనగోత్రము.

రేచి : నన్ను బలిచ్చి, మీ గోతరం పేరు నాపేరు మీదుగా మార్పు
కోండి. మీ కులం ఉన్నన్నినాళ్ళు నా పేరు తిరంగా, బూమ్మీద
నిలుస్తాది. మరోసంగతి - మా మాంబకోలానికి మీ రావు
వారంతా ఒక మేలు సెయ్యాలి.

అను : అదేమి? రావు వారందఱు చేయుటేమి?

గీచి : మీ యిళ్ళల్లో ఏ పెళ్ళయినా, మా వోళ్ళల్లో ఒకరికి ముందుగా కట్టనాలిచ్చి పెళ్ళి చేయించండి. ఆళ్ళ తలంబ్రాలు మీరు పోసుకోండి. ఈ గంటు నరసులకి మీ రొప్పుకుని నన్ను బలివ్వండి. మీ గోసమేమీ ఉండను. ఆ సరువులో తాస మాడి వత్తాను. కట్టిని నీ నూచుకొనివత్తా... బాబ్బాయి ! నాకీ లోకంలో దినదిన గండం తప్పించాలి.

అను : ఓయీ ! నీ సాహసము చాల చిత్రముగా నున్నది. ప్రాణాల మీంద నెంత విసుగు పుట్టినను, నీవలె బలికి సిద్ధపడువారుండరు. ఆ చిత్ర, బలి యిచ్చినంగాని — అందునను నరబలి యిచ్చినంగాని నిజంలనుట మఱియు వింతగా నున్నది. సకలప్రాణి సంరక్షణ మొనర్చునూపెను దేవత ఒక్క జనుని భక్షింపఁగోరునా? అజ్ఞానుల నెంత నేను గూడ మూఁఖిళ్ళాసముసకు లోను గావలసినదేయగునా? చిరకాల సేవకుండి వగునిన్ను అన్యాయముగా తెగటార్చవలెనా?

గీచి : ఈ సందేగాలన్నీ కట్టిపెట్టండి. నా మాటయినండి, నరసన్న గోరు వత్తే, ఏ పట్టిపోతాది.

అను : రేచయ్యా ! నాకు విత్తము చేకూర్చుటకై, ఊరక ప్రాణము లర్పింతు నందు వేమోయి?

గీచి : ఒక జీవానికి బాద కలిగితే కాని, యింకో జీవానికి నుకం రాదు. చీమల్ని తిని బల్లులు, బల్లుల్ని తిని పిట్టలు, పిట్టల్ని కొట్టి నరులూ, బతకటం లేదా? అదీగాక, నా వేటి, బతుకేటి? సావు బతుకులీ బొందికిగాని, లోపలి ఆత్మకి లేవు గంచా ! నా బొంది సాలా బాదల్లో ఉంది? ఆ బాదలు తప్పించండి, బాబూ-అన్నాను గాని, మరోటి కాదే !

అను : నీవుగొప్ప వేదాంతివి, రేచయ్యా, ఇదేమి, నా ఒడలు నాకు తెలియదున్నది ! ఏదో విస్మృతి కలుగుచున్నదే (ఒకవాణిశ్రవణగోచ గముకంగా) ఆ ! ఏమనుచున్నావు? ఆలసింపక వానిం దెగవేయ మనుచున్నావా? ఎవరవు నీవు? నీ శరీర మెక్కడ?

శ్రీచి : అది ఆకాశవాణండ్రి. మిమ్ము తొలగినర సడుతుండవలసి. నాసావు
దేవునికి యిట్టవే! యింక జాగునేయకండి.

అను : శేచయ్యా! లేలెమ్మని ఎవరో నన్ను పిలుచుచున్నది. (అడి
పోవుచు) నన్ను పట్టుకో, నాతల తీరుగుచున్నది.

శ్రీచి : లెండి బాబూ! లెండి (పిదపిగుని అనుకోతుని తీరుచునది, భద్రము గా
గొలనిగట్టువంక గొంపోవును) (తెగిపో)

అను : ఎవరు సీవు? నన్నీగతిఁ దివియునున్నా వేమి? ఇదేమి నీల్లినాచేసి
కిత్తువు? ఈ యమలాత్ముని చంపలేను. అయ్యో! కరముం
బట్టితివేమే? మూయాస్వరూపిణీ! నీనిని ఖండించుటకే! వలదు,
వలదు, అతిఘోరకారము! హా! హా? (తెగపడును)

చతుర్థాంకము

ద్వితీయ రంగము

గంగము : చేనిగట్టు;

(ప్రవేశము : అనుకోతుడు, నగిసన్నిభుడు.)

నర : నాయనా! ఆలాగున్నా వేమి?

అను :

భూతమొ, దయ్యమొ మఱియపూర్వపుకర్తయు, యావహించి, నా
చేతఁగటారియించి, మనసేవకు, రేచుకిరమ్ముఁ ద్రుంచి, భూ
పాతమునొందఁజేసె: బహుపాపముఁ జేసితి నో గురుత్వమా :
పూతయశమ్మునూపి, పరిభూతమొనర్పితి మీ ప్రభోపముల్.

హృదయము భగ్గు భగ్గు మని యేర్చెడు శేచయ వర్తనమ్ము నా
మదిని దలంపః భూరిదనమందలిఁ గూటిచి మందునిక ననుక
మదిమది మందలేశ్వరుఁగ మార్చఁ ద్యజించెనతండు ప్రాణమే!
వదలదు తన్మహాదురిత భారము నన్ను, మనంగ నేర్తునే!

(ఏడ్చును)

నర : బాబూ! ఏమది? ధనమేమి, శ్రేచిగాఁడు నీకుఁగూర్చ యర్పించు
లేమి, ప్రాణము త్యజించులేమి? ఆ కథయంతయుఁ జెప్పుము.

అను : (గాఢదృశ్యముతో) తాతగారూ ! రేచయ్య నేల దున్నుచుండ నొక గోలెము హలంపు మొనకుఁ దగిలినది. దానిం దీయ నాతఁడెంత ప్రయాస పడినను అదిరాదయ్యె. అశంకింపి కేఁగి మరలవత్తునని పోయెను. అంతలో నాకు నిదురవట్టి యొక కలవచ్చినది. అందు లక్ష్మీనరసింహుడి సరళిలి యడిగినది. ఆ స్వప్నదంతము రేచయ్య శోభింప, నతఁడు తన్నే బలిగా నర్పింపుమని నన్ను బలవంత పట్టినాఁడు. నేనెంతకును బప్పకుంటిని. అయ్యెడ నొక యద్యుతశక్తి నన్నావహించి, నాచేతఁ గత్తియుంచి, వాని శిరస్సు తెగవ్రేయించి నది. నా కామృత నొడలు తెలిసినది. మహాపాతక మొనరించితి.

నను దండింపుడు మీకుఁ దోచినక్రియః మాతః త్రియస్మేహితా శిని తక్కుంగల బంధుపర్వముల నేరీలం గనం జాల; మ
బ్రహ్మక ప్రోదముఁ దీర్చువాఁడనని ప్రజ్ఞల్ పల్కితి న్నాఁడు; వా
నిని ధీర్వంగ నశబ్దఁడఁ, గురువరా ! నిర్విర్యతఁ వైపుమా :

అ : నాయనా ! ఇదియంతయు దైవనిర్మాణము. ఇందు నీ తప్పే మున్నది ! రేచిగాఁ డారీతిగాఁ జచ్చి శాశ్వత యశంబుఁ గాంచవలె ననియు, ఇదిగి హాసను క్రోధముఁ దీర్చుకొని నవకాశము నీవు శీఘ్రముగాఁ బోయివలెననియు, ఈశ్వరుఁడే ఆదేశించి యుండెను. ఒక యంత్రాన్ని నాయమున నీ కచారధనమ్ము లభించునని నీ జాతక చక్రము వ్రాసిన నాఁడే మీయమ్మతోఁ జెప్పితి. అది నేఁడు కలిగి నది. నగ పుడిగి ఆసిథిం గైకొందువు గాని, రమ్ము (అనుకోతుని హస్తముంబట్టి గోలెముకడ కేఁగుదును. బట్లు లింకుక పెల్లగించి నంతనే గోలెము తెరిగి లభించును)

నతా ! చూచితివా ? ఆలక్ష్మి తన చేతులతోనే అందిచ్చినదేమో యన్నట్లు లీగోలె మంతసులువుగా లభించెనో, చూడు ! (దానిని తొలచి) అవః ! ఇదియంతయు స్వర్ణమయము ! అన్నియు మేలిమి బంగారు నాణెములు !

ఇదే పృథ్వీదీ నమస్త భూకరతి నిన్నికింప, నీ పూర్వికుల్ ముదమందఁ, గనకాభిషేకరచనన్ ముంగోలు పట్టంపు నం పదఃశేఖారెద, శౌర్యరైర్యముఖనంపత్రేష్టలం దెక్కిరఁ గదనజ్ఞానిఁ జేచ్చు మీధనముచేఁ గల్యాణమో, బాలా !

[తొన్ని నాణెములు తీసి అనువోసునిపై పెండ్లిండు]

అను : ధన్యోస్మి! ధన్యోస్మి!

(సమీపి బంధువు)

సర : కుమారా! నీవింక గేచిగానిట్లే కుంభి చాచు. ఎండు ముహూర్తాగరాజు. స్వర్గముఁ జూఱుకొన్నాఁడు.

అను : రేచయ్య నన్నీవరముల కోరినాఁడు- బుడితే, ముగిసోత్రము మార్చుకొనుట, రెండవది మాయింట నే సుండ్లిగ్గునున బుగిగునెప్పవెను ముందుగా నొక మాలదంపతులకుఁ జెట్టిచేసి, నాని యనుమదించి ఆ యుద్వాహము జరుపుట.

సర : ఇట్లుపైని మీఁది గేచర్ల గోత్రమై, మీవంశజు లెల్లగుం బంసమొ కులోద్ధరణమ్మనకై పాటుపడెదరు గాక! ఈ ధనలక్ష్మిభార్య మన యింటికేబోయి మీ యమ్మను దక్కుంగల బంధువులను లోలలొ తువుగాక, రమ్ము.

(విష్కృత బంధువు)

పంచ మోంకము

వ్రథమ రంగము

రంగము : రాజవీధి;

ప్రవేశము : పొట్టి రామన్న, సుబ్బయ్య.

రామ : సుబ్బయ్యా! మా నరసన్న భట్టునకుఁబట్టిన విధిప్రముం గూర్చి వింటివా?

సుబ్బ : నే నీనడుమ యాజ్ఞికమునకు కమలాపురము పోయితిని. ఆ కారణమున నాకేవార్తలును దెలియవు. ఏ మా యదృష్టము?

రామ : నరసన్న పొలములో నొక నిక్షేపము దొరికినదని విన్నావు గదా?

సుబ్బ : ఆ సంగతి విన్నాను. దానిని తన పెలమ మనుమనికే యిచ్చి నాడఁడు కాదా?

రామ : అవును. ఆ ధనము వెలమ మనుమని పూర్వులు పాతిపెట్టి రఱు, కనుక ఆ పిల్లవానిదే దానిహక్కులు.

సుబ్బ : ఆ ధన మెట్లు వినియోగించినాడు?

రామ : కొంత సేనను సమకూర్చుకొని, తాతగారితోఁగూడి మాయ వేసెముల మాధవవర్మ రాజ్యములోఁ జొచ్చినాడు.

సుబ్బ : చొచ్చి యేమిచేసెను?

రామ : మొదట మిత్రభేదముఁగావించి, వర్మ సేనాపతుల నందఱ వశ పఱచు కొనెను. ఆపని రాజ్యమంతయుఁబర్యటనముఁ గావించి, యానందస్థు సేనాసేనముఁగూర్చికొని నాడు.

సుబ్బ : ఆ సేనలో యుద్ధము చేయఁగలెనా?

రామ : మహా శౌర్యముతో దాడివెడలి, మొదట మొగులూరి దుర్గమును ముట్టడించి, మాధవవర్మ నోడించినాడు.

సుబ్బ : ఆ రణరంగమున నరసన్న కూడ నుండెనా?

రామ : అదిచేసి నున్నా? సభుత్ర శాంధవముగఁబోయి తోడు పడి నాడు.

సుబ్బ : సహజ భీరుత్వముగల బ్రాహ్మణులు గదా, యెట్లులా రణావని నిలువఁగలిగినో?

రామ : మానరసన్న ప్రికిరికిరివానివలెఁగన్నట్లును. కాని, విలువిద్దలతో ద్రోహసంకటి వాడు. కృష్ణసూరి అశ్వత్థామ, కృష్ణయ్య కృపాచార్యులు- అని చెప్పవచ్చును.

సుబ్బ : నాడు మనమందఱము గూడి వానిని వెలివేసినపు డీ సామర్థ్యములు గూర్చి చెప్పవైతివే !

రామ : అప్పుడు మా వెంకన్న జట్టులో చేరవలసి వచ్చెను.

సుబ్బ : ఇప్పుడు మరల 'మా నరసన్న' అని వెనుక వేసికొని వచ్చుచున్నావా?

రామ : అప్పుడు మతమును గూర్చి పట్టుదలలు వచ్చినవి. జ్ఞాతృలముగాన, ఆ పట్టుదలలు నిలుచునా?

సుబ్బ : కాని మీరప్పుడు పెట్టిన త్రంపి యింతలోఁజెల్లఁబడునని నేను దలఁపలేదు. అప్పుడు నరసన్న బీదవాఁడు, ఇప్పుడు మహాధనవంతుఁడు. శత్రువులు, మిత్రులు తాదుమాదు లగుట న్యాయ్యమే.

రామ : ధనమన్న ఆశలేని వాఁడెవ్వరు?

సుబ్బ : సరే, ఇప్పుడు మీ ప్రాణమిత్రులు వెంకన్న, దీక్షితులు మున్నగు వారు తోఁకలు ముడిచి రనుకొందును.

రామ : ముడువ కేమిచేయుదురు? దానికేమిగాని, అనుకోతుని గూర్చిన విశేషము లిఁగనో, యిప్పుడో మా కృష్ణసూరి వలనఁ దెలియఁగలవు. (నారాయణ శాస్త్రితో కృష్ణసూరి (పవిత్రహింసను) అదిగో, మాటలలోనే వచ్చినాఁడు మా కృష్ణసూరి. కృష్ణా! నీకు నూఁజిండ్లాయువు. విజయ వార్తలెల్లఁజెప్పుమోయిగా?

కృష్ణ : మన యనువోతమహారాజునకుఁ బరిపూర్ణ విజయము కలిగినది.

రామ : అటు గాదు, నిన్ను నుడువుమన్నది. వివరించి చెప్ప—

కృష్ణ : మొదట మొగులూరి దుర్గము మాకు వశమైనది.

రామ : ఆ వార్త విన్నాము.

కృష్ణ : తరువాత, ఇనుకుర్తి కోటను ముట్టడించితిమి. అంటే 121 జాతుల చంద్రవంశపు రాజులు గలరు. మహారాజు వారి నెల్లర సంవారిండుటంజేసి ఆతనికి 'సోమకుల పరశురాముఁడు' అను బిరుదిచ్చి రచ్చటి వారు.

నారా : ఆ బిరుదమిచ్చు సభలోనే కాఁబోలు, మహారాజుచే గురువు గారు 'అయ్యనవోలు' గ్రామమును శ్రోత్రియుల కగ్రహారముగ నిప్పించిరి.

కృష్ణ : అపు నప్పుడే—అంత భువనగిరి, ఓరుగల్లు, పానుగల్లు, మొత్తంపూ, గోలకొండ, రాజగిరి మున్నగు చోటులంగల కోట లన్నియు మన

విభాని నశమైనవి. భవనగిరి దుగ్గములోఁగల సేనానాయకులందఱు సభచేసి, అనువోతునకు 'ఆంధ్ర దేశాధీశ్వరుండు' అని బిరుదు నిచ్చిరి.

సుబ్బ : మన కండ్ల మొదుటం బుట్టి, యొక పేదబాలుని వలె మన యూరిలోఁదిరుగుచు, సరసన్నగారియొద్దఁ గావ్య పాఠములు నేర్చు కొనుచుండు అనువోతుఁ డెంత వాడయ్యెను !

కృష్ణ : ఆంధ్రదేశము నిక్షత్రియ మొనర్చు తలంపుతో ఆతఁడు సల్పిన సమర క్రిడ నణ్ణింపఁదరము కాదు.

నారా : క్షత్రియులకుఁదోడ్పడిన రెడ్లలో నాయకులనెల్ల మన ప్రభువే స్వయముగాఁజంపియుండెనట. మాధవవర్మను గూడ అతఁడే ధిఃఖండన మొనర్చి, తద్రాధిగములతోఁ దండ్రులకుఁ దిలోదకము నిచ్చెనట.

కృష్ణ : అంతయు నిజమే. దిగ్విజయయాత్ర ముగిసినది.

రామ : కృష్ణా ! సరసన్నబాబయ్య యెక్కడ నున్నాఁడు?

కృష్ణ : మహారాజుతో రాజగిరి దుర్గ మందున్నాఁడు.

సుబ్బ : అక్కడ నేవేని శుభకార్యములు జరుగునా?

రామ : సుబ్బయ్యా ! నీ వృత్తి కనుగుణమగుప్రశ్నయే వైచితివి. ఎక్కడెక్కడ శుభకార్యములు జరుగుచుండునో తెలిసి కొనుటలో నీకు శ్రద్ధమిక్కుటము.

కృష్ణ : అట్టిశ్రద్ధ యందట కుండఁదగినదే. రాఁగల మాఘమాసమున మహారాజునకు వినాహము ముందుగా జరుగును. పిమ్మట ఉగాది నాఁడు, రాచకొండకోటలో అతనికి పట్టాభిషేకము నిర్ణయించినారు.

సుబ్బ : ఆ మహోత్సవాలకు మమ్ముమఱచి పోకునుమా !

కృష్ణ : అంతయు ప్రభునాజును బట్టి నడుచును.

సుబ్బ : ప్రభువు మీ చేతిలోని వాడే కదా !

రామ : అట్లైన ఏమి చేడు. 'అష్టా'లలో నున్న స్వపాద బిడ్డలు గాని, గడ్డలు వచ్చిన తరువాత బిడ్డలా?—అన్నట్లు, ప్రభువు పెద్దనాన్నయింగితోడై యుండగా నొరులకు స్వాతంత్ర్యములను? కృష్ణ! అనువోతుని పెండ్లి యంటినే, దానిని ముందు మూలనలపెట్టుకుని బెండ్లి సేయుదురా?

కృష్ణ : తప్పక చేయుదురు. శీచిగాని మనుమలలో నొకనినికే బెండ్లి నిశ్చయించితిమి. వారి యపయోగములలో నుపయోగించిన తోలు బ్రాలు అనువోతుని కుపయోగింతుము.

సుబ్బ : మాలవాండు ముట్టు కొన్న నే?

కృష్ణ : అవును. వారు ముట్టినంత మాత్రాన శండులములు ఘట్టి పోవునా? ఛాందసపురాచారాలు కట్టిపెట్టుండిలక.

సుబ్బ : మా యాచారము లిప్పుడు మారవు.

కృష్ణ : మూఢాచారాల పట్ల ప్రభువులే బోకృష్ణము కలుగజేసికొని మాన్పింప వలయును.

రామ : ఆచారముల మాటకేమిగాని, అనువోతున కవగిల్చి నిశ్చయం? ఆ కథ యంతయు జెప్పుము.

కృష్ణ : రాజగిరికి సుక్కనుండు పల్లెలో, చెలికాని మాధవరావు గారను నొక ఘనుండు, చిన్న జమీందారుడు కార్యమున్నాడు. అతడు తురుష్కులతో బోరిపోరి విసిగియున్నాడు. అంత భాగ్య గతించినది. మాధవరాయనికి వైరాగ్యము కలిగి యుద్ధ శ్రేణులు మాని, ఒక పల్లెలో ఒక ఆరామ మేర్పరుచుకొని, దాని సమయ నొక యిల్లు గట్టుకొని, ముని వృత్తితో జీవనము చేయుచున్నాడు. అతని కొక్కతెయే కూతురు, చక్కని చుక్క, మంచి గొనముల కిక్క. యుద్ధానంతరము మన యనువోతుడు కేటకుబోవ బుద్ధి పుట్టి, ఆ పల్లియప్రాంతమునకుబోయెను. చెలికాండు శ్రోవతప్పిరి. అనువోతుడు పిసాసా ప్రేరితుడై యా యారామ గృహమునకు పోయినాడు. అప్పుడు మాధవరాయఁ డింటలేడు. నీలమాంబ

యొక్క... తో... యున్నది. అనువోతుని కామెప్పై మోహమంకు
నించినది. శకుంతలా దుష్కంతులవలె వాడు పరస్పరాను రాగముతో
నుండిరి. అనువోతుడు మృగయావ్యాజమున బలుమాటచ్చటికి
పోయి సాధనరాయని యనుమతి బొందినాడని.

రామ : స్నేహా ! అనువోతునికి మంత్రయెవరు?

స్నేహ : అతని కననియందు విశ్వాసముండునో పాని సతతంజీ యెన్న
కొనును.

రామ : ఇంత కష్టపడి నింది, పెద్దవానిగఁజేసి, చదువుఁజెప్పి, తన
చింతముతో పోలికను నిష్కంతులము నిచ్చి, నిరుపమాన విజయము
నిల్పించి, భురిసామ్రాజ్యము చేకూర్చిన మీ నాన్నగారికి, దక్కం
గల జ్ఞాత సర్గమునకును పానితోడినము లిత్తురా, యాయరా?

స్నేహ : సోదరా ! స్రక్షుపకార మపేక్షించి నాన్నగా రుపకారము
చేయుట నీ నెన్నఁజేసి చూచితివా? అనువోతునికి బట్టముగట్టి,
తాము, మానుపటి నలె శిష్యులగుబాగాలు చెప్పచు, వ్యవసాయ
పుష్టితో నివసము చేయఁజూచుచున్నాడు. నాడు చాణక్యఁ జే
యింపఁగించి చంద్రగుప్తుని సింహాసనాధిస్థునింగావించెనో, మొన్న
మాన్న సాధనవిద్యారణ్య తేలాభముంగాక్షించి రాయలవారిని
విద్యాసగర స్రభువుగా నిలిపిరో, అట్టిప్రయోజనమే నా తండ్రియు
అభిలషించును.

సుబ్బ : రామన్నా ! నీ శరీరమువలెనే, నీ బుద్ధియుఁబొట్టిగా నున్నదే !
సరసన్నకు ధనాపేక్షయే యున్న, నిధిలోని ధనమంతయుఁదానే
గ్రహింపఁడా?

రామ : నిజమే. కాని, అనువోతుడు మా వింజమూరి వారికి
పురోహితత్వమేని ఇయ్యఁడా?

కృష్ణ : అతని పురోహితమును గోరు మన మెల్లరము—అన్ని కుటుంబ
ములవారమును—అతని పురోహితులమే. ఓరీ! రామన్నా ! ఇంక
పెంకన్నను మత్సరము మాను మనుము. పట్టాభిషేక మహోత్స

వారికు రమ్మనుము. (కృష్ణమూర్తి నారాయణశాస్త్రి) అంకవంక, రామన్న
నుబ్బయ్యగారు అంకవంకను బోవుమరు)

ద్వితీయ రంగము

గంగము : రాజగిరి కోటలోని ఉద్యోగపనిము.

ప్రవేశము : సోశాలపైఠఁ గుప్పండి, సీతా నీలమలతో అనుగ్రహమునకు
రాజు.

శీల : శ్రీ నరసన్న భట్టారకుని యవ్యాజ కరుణచే మనకోర్కె. శిల్ప
సిద్ధించినవి. నే నేయాశయముతో నింతదనుక జీవించియుంటిని,
యదినెట వేతినది. ఇంక నానందముతో జరకాల వియోగ సంత
పులై నాకొట కెదురుచూచు మీ నాన్నగారి కడకే గదను.

అను : అమ్మా! అదేటిమాట? "మొలక పుష్పంబు గానలయు,
శాఖోప శాఖలయి యది ప్రవృద్ధి గాంచవలయు" అని కదా
మా నాన్నగారు నిన్నాదేశించిరని నాతో నుడివితేలి? ఆయన
యాజ్ఞ పూర్తిగాఁ జెల్లింప వలదా? అదిగాక, నేనొక సామాన్య
పద్మనాయక కులజుడనని మాత్రమే నమ్మి, నాయండు గాటంపు
వలపు నిలిపి, నాచెట్టబట్టిన నీయిగాకోడలికి నీవన్నీట మాన్గదగ్గి
నివై యుండి, నీతులు గలంపవలదా?

శీల : మీరిరువురును సీతారాములవలె సన్మోగ్య ప్రేమవహించి
నూరేండ్లు మనుడు.

అను : అమ్మా! జనకుడు నాకముఁబట్టి ననినను, కుమారుని విడువక
యుండు కొనల్యవై నీ వున్నప్పుడు గదా, మేము సీతారాములవై
యుండఁగలుగుట?

శీల : (బుజ్జగించుచు) వెజ్జితండ్రి! అటులేయుండును లెమ్ము. అమ్మా!
సీతా! మా యదృష్టవశమున నీవు కోడలివైతిని. జనకరాజుని
తుల్యుడైన నీ జనకుఁ డన్నిసీతులను నీకు బోధించియే యుం
యుండును. నేను వేరుగఁ జెప్పను. కుమారా! నీ పట్టాభిషేక
మహాకవిజయబోవు వినోదాలెవ్వి?

అను : అవియెల్ల తాళగారును, కృష్ణసూరి మామగారు, కృష్ణయ్య బిలుగారును చూశారు. భారమంతయు వారికే విడిచితిని.

శీల : నాయనా! మంచివని చేసితివి. ఆ మహానుభావులే సర్వసన్నాహముల నేర్పఁజేసెను.

((సవేశము — సరసన్నభట్టు))

బొబయ్యగారు కూడ సమయమునకే వచ్చిరి.

అను : ఆర్యా! సన్నాహము లన్నియు ముగిసినవా?

సర : వీశేష భాగము ముగిసినది. సనాతులయొద్ద జరకాలము సేవ లొనర్చిన గాజుకాగ్గినవ్వలం బెక్కండ్ర సంపాదించు గల్గితి. నారేగాది, నీ బుద్ధుల కోలువులో వర్తించిన మహిత విశ్వాస పరుల గొంపలం గాంచితిని. వారలన్న వివిధశాఖల కధికారులుగా నియమించితిను. విధిలేక మాధవవర్తమాలువులో నుండియు మన శ్రేయస్సు గోరు ఘనులం గొందఁల జేరఁదీసితి. ఒక్క ప్రభాస ముఁగిని మాత్రము నియమింప వలసి యున్నది.

అను : ఆపదవిక కృష్ణసూరి మామగారే తగుదురు. కృష్ణయ్య బిలుగారు కార్యవర్తిగా నుండురు. నారాయణ శాస్త్రిగారును సోమేశముగారాదులు అట్లాన కవులుగా నుండురుగాక!

సర : నాయనా! అంతయు సరియేకాని, మంత్రిపదవికి వేరొక్కని జూచుట మేలేమో యోచింపుము.

అను : యోజించితి. ఆయనగో యుండి తీరవలయును. సహృదయ త్వము గలవారు మరెవ్వరుండురు?

సర : సరే. నీ వినాహకథ, నీ తారామ వినాహకథయు, ప్రతిపద్యము నందును వచ్చునట్లు ఒక ఆంధ్రద్వ్యర్థికావ్యము నారాయణకవి రచించినాడు. నానిని నీకే కృతిగా నర్పింపఁదలఁచినాడు. మన సోమేశము “యాదవరాఘవీయ” మను ద్వ్యర్థికావ్యమును సంస్కృతమున రచించినాడు. అదికూడ నీకు అభిషేక సమయాన అతఁడర్పించును.

అను : తాతగారూ ! నాదొక్క మనవి యున్నది. దానింగీర్చుకోరు చున్నాను. ఇప్పుడు మనము సంపాదించిన రాజ్యములో నూ శండ్రి గారి రాజ్యము నాకిచ్చి తక్కుంగలయది మీరే స్వీకరించి, దానికి కృష్ణసూరి మామగారి నేలికగా నేలచేయరాదు? అగీతి నొగరింపుడని నా ప్రార్థన

నర : నాయనా ! నీకోరిక సమంజసమే; కాని.

కవి సూరిజన గాయకవిహంగముల్ ముగి

వసతులొంది సుఖజీవనముగనఁగి,

దారిద్ర్యదుర్బరాతప తాపమున కోడు

పాంథ దీనతతికి స్వాగతమిడ,

అన్యశరణ్యసూన్య లతాలతాంగులు

సాచుకేలీవల శ్రాంతియడఁప

ఆశ్రిత భూతచయమునకుఁ బ్రతిపలా

పేక్షరహిత ఫలబృందమీయ,

రాపువంశ కల్పక వృక్షరాజమొందు

బ్రహ్మదేవుడే సృజియించెఁ బరమకరుణ;

దానిదర్శింబు సామాన్య దర్శకము

దాల్చకక్కంటె? హాస్యాస్పదంబుగాదె?

కావున, బాబు ! మాకు రాజ్యమువలనూ, శాశ్వత సీతేశాన్యా రము వహింప వలయును.

అను : మీరు రాజ్యభాగము స్వీకరింపకున్న, నే నేమిచేయును, ఋణ విముక్తిఁ గాంచగల్గుదును?

నర : అలాగైన, మీ రాంజ కుంటుబమునకు మేము శాశ్వతముగాఁ బురోహితులమై, ప్రధాన గురుస్థాన మలంకరింతుము, తెమ్ము.

అను : అంత మాత్రమున నాకుఁ దృప్తి తీరదు. మా రాజ్యముతోఁ బాటు, మీ వంశమునుండి యొకని మంత్రితృమును శాశ్వతముగా నిలువ నిండు.

నర : నీ చిత్తమునకుఁదోచినటులే యగుంగాక !

అను : శృతార్థుడను.

సరి : మనకు హితులగు రాజుల స్వల్ప నాహ్వయించితిమి. వారి కుచితములగు భవసముల వివరములుగా నేర్పించితిమి. కళ్యాణాదినములలో సన్న నర్థముల వారికి సవిచ్ఛిన్నాన్నదానము జరుగు సన్నాహముల జేసితిమి. నీ పూర్వల గద్దయ సిద్ధ పఱచినాము.

శీల : గోబయ్యగారూ ! మా నాయన యథావిధి తన ధర్మములు నొనర్చుటకు దగినయుపదేశము లీయవలెదెదను.

సరి : నేను జీవించుసంత కాలము మీతో నే యుందుఁగదా? ఎప్పుడో యుపదేశ మగుత్యమూ, అప్పుడది గమనం గుచుండును. అయినను, సమాధిమయమునకు స్వర్గించిన గురుకుట దల జలశముల జెప్పెద. నామూనా ! సీనుమూ.

దమగొను మల్ల నీరు నిరాయ మరంద ధనమునెల్ల మె
ల్లన మధుపాళి యేత్రయ విలాసగతన్ గ్రహించునో, చిరం
తన సహచారులై వెలయు తత్కలహంస లొకించుకేని, త
ద్దనమనుభుక్తిగాంచ తెలుదప్పుగఁజోవునొ, నిస్సృహత్వై :

లల సహచరభూష మెటులందిత సత్కల శోభితమ్ముగా
వెలసియు, గర్వ సంకలిత వేషముఁదాల్చక, నమ్రభావమున్
దెలిపెడు పైనిరింగనునొ, దిమ్మరి యొక్కఁడురానిరుప్ప వి
శ్వలమతి నుండి యెట్లు ఫలనంభ మొనంగునొ, గంచియుంటివే,

కుమారా ! యిదిగిత్తుడవగు నీవు వీని భావ మెఱిగి వర్తింపుము.
సీతాదేవీ ! నీకుఁగూడఁ గొన్నిమాటలు చెప్పవలెను. వినుము.

లలిత పీ, వతఁ దనలంబదంద మగును,
ద దనుస్వరణమె నీ ధర్మమగును
తమ్మి పీ, వతఁడు తత్సఖుఁడు, సదా విరా
సము వహించుటె నీకు సౌఖ్యమగును,
నీదపీ, వతఁడు విద్యెందు దీనంబు, త
దను గమనంబె నీ న్యాయమగును,
లల చకోరమ వీవు, నెల యతం, దెప్పుత తత్
ద్రేమ సుధలఁగ్రోలఁ ద్రితి యగును,

పీనిసార మెటిగి సర్వ విధముల నను
కూలవరు ననువోతేంద్రుగూడి యలను
సకల సౌఖ్య సంపత్తి శేషములంగనుమ !
శ్రేష్ఠగుణవికురంబ ! శ్రీ సీత మాంబ !

అమ్మా ! శీలవతీ ! కూడుకును, కూడిలిసి నీవే దిద్దుకొనుము. బాన్వర్తి
దారిద్ర్యముల యలను మానగోదము లందితివి గాన, నీకుంబలి
యని యంతములే యుండవు. నీ సింహిచోరముడు.

(సింహిచోరములు.)

శీల : ఓమారా ! ఈ మహాత్ములతోనంగిసి యుపదేశముల ప్రార్థనతో
బాటింపుమా ! నీవు సీతండుల యుచ్చస్థితి యందుండ, ఆనాళ్ళకు
గాంచగల్గితి. సర్వవిధముల అనుకూలయగు ఇల్లాలు నీకు సేవి
కూడుట మఱియు ఆనందహేతునై నది. రతీమన్మథులవలె, ఉవా
నిరుద్ధులపోల్కి, ప్రభావతీప్రద్యము లట్లులు, మీ రన్యోన్య
ప్రేమతో నుందురుగాక ! తల్లీ ! నీ విలచుకొడివు నీ పౌదనో
శునితోగూడి ప్రకృతి సౌందర్యమును తీలకలచుచు చల్లగానీ
నాహరించి రమ్ము.

(నిద్ర వింపము)

(సీతానువాతులు సానురాగ దృష్టిలై బరిసీగించుదురు)

అను :

తామ : యల జక్కవలజంట నీ మనోహ
రావయవ సుందరత్వమ్ము నందలేక,
లజ్జచే శిరమ్ములు వంచి, ప్రక్కచూపు
లెట్లు నీ వంకజూచునో, యెటిగియుంటె !

సీత : (ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుచు) ప్రాణేశ్వరా ! దాని శేమిగాని,

తైవల మృతాశముఖ పరిష్కారధారి
యగుచు బద్ధపత్నీంబె స్వీయాశపత్నీ
మైవెలయ రాజతీవిమై నడుగు లిడుచు
వంకతో దరిగెడు : బల మందఁజోలు !

కృష్ణ : సభ్యులారా ! శ్రీ యనువోశ మహారాజు పెట్టభద్రుడై
సింహాసనాధిష్ఠుండయ్యెడు శుభముచూర్త మౌనున్న పునది. అనె
మంగళ వాద్యంబులు మ్రోగుచున్నవి. (బానుగొ పలికించి) అనిగో,
మహారాజు సపరివారుడై యే తెంచుచున్నవాడు. నిశ్శబ్దము !
నిశ్శబ్దము ! (స్వప్తివాసకుల వేదఘోషనిండును — తెగఁగో వందిమాగి యుల్లులు
పలుకుదురు)

“శ్రీ రేచర్ల వంశ విక్రమాదిత్య ! శేచర్లవాద్ది చంద్రోదయా !
గోన మల్లారెడ్డి రణభూత బలిహరణ ! మంగళఘృతి యుల్కుడి
రెడ్డి రణరంగ మర్దనా ! రావువరపు మల్లారెడ్డి భుజియుట్టునా !
చామూరి పోలారెడ్డి రణనిర్దూమధామా ! బండి కోటారెడ్డి రణ
భుక్తిఖడ్గ భేతాళా ! వినుకొండ మారారెడ్డి ప్రాణనాయు హరణ
కరవాల కూరసర్ప ! కుట్లూరి మారారెడ్డి కలతనివళస ఖడ్గ
తైరవ కరవాల దంష్ట్రా ! అరవపల్లి గౌరీరెడ్డి బలాటపీఠావాగ్ని
కీలా ! కొత్తపల్లి కొండారెడ్డి ప్రాణాపహరా ! మహారాజు రాజు !
మార్తాండతేజ ! ఆశ్రితకల్పభూజ ! శ్రీ యనువోశ భూపాల
బిడౌజ ! జయము, జయము, దిగ్విజయము !”

(సభ్యులెల్లరు లేచి నిలుకుదు. మహారాజు నరసన్నభట్టు కేగఁమని బట్టాతోని సభా
గానము జేరును)

నర : సభ్యులారా ! నేడు మిగుల బుణ్యదినము.

“అకలంక పద్మనాయకవంశ రుచిరము
క్రౌవళీ తరళంబు రావుకులము
బాహుగ్రజాగ్రక్కపాణి దారాహిత
ప్రబలవైరిబలంబు రావుకులము
భానుసూనుసమాన దానసంతోషిత
ప్రకటార్థిపటలంబు రావుకులము
విమలకీర్తి ప్రభావిజిత సితాంబోజ
రాజహంస కులంబు రావుకులము

పరమభక్తి ప్రమాణిత హరిగీత
రమ్యచరణాబ్జ యుగళంబు రావుకులము
నకలసంశ్రిత పండిత నత్కవీంద్ర
రచిత మకతాయత పలంబు రావుకులము”

అట్టిరావుకుల వాచ్చిచంద్రు, శ్రీ యనువోతభూతలేంద్రు, మీయం
నతిసమక్షమున సింహాసనాగ్రహం గావించుచున్నాను.

(సింహాసనాగ్రహం పూర్తియై సుంపము, పుష్పము, ఇత్యాది భజనములు పాడుదురు.)

కమలా !

అరవిచంద్రతారక మనంత మహితల మేలు మేలుగా !
భూరమణా ! భవత్కుల సముద్ర మపారయశఃప్రవాహ ని
స్సారికమై, మహివలయ పాలన భాసురమై, సమస్త వి
ద్యారసకోభితంబగును భార్యనై విలసిల్లు గాపుతన్

(భక్తుల మంత్రాంతము పూర్తియై, పుష్పములు పుష్పపన్నము నురియుదురు)

ఇప్పుడు సోమేశ్వరకవి తాను సంస్కృతమున రచించిన “యాదవ
గాఢవీయ” నును స్వల్పగ్రంథములతో గ్రంథములకు మూత్రము
పడివి గ్రంథము ముగిసినట్లుగా హస్తాంతములందిడును.

సోమే :

శ్లో॥ తల్లిం రామభూపాలక రామవశేషే
తల్లిం కృష్ణగోపాలక యాదవశేషే
కథం ప్రసిద్ధం బహుకాల ముద్వేగము
నప్రాప్నూయా ద్రామవ యాదవీయమ్

శ్లో॥ స్వానాంబుధానాం సుహృదాంఽపి తోః
గురొః కృపాంప్రాప్య కృతినతిస్సన్
శ్రేష్ఠైరశేషై స్సహితం విదాతు
మువక్రమే రామవయాదవీయమ్

కథలలో నొక్కొక్కము మూత్రము చదివెదను.

శ్లో॥ పాకేతనామా నృపితార్క సంఘా
నానామహాభూరి వితానకాలా
పురిపరా ద్వారిన బాత్యయోధ్యా
విభ్యాంత రామా మధురాదరాయన్

ఇతి వింజయురి కృష్ణసూరిసూనో, రామకృష్ణ భక్తస్య, గౌతమున
గోతనం. సోమేశ్వర కవి తానువయాదవీయమ్ శ్రీ పదలక్ష

వృతలక్షణ సూచకే శ్లేషమహాకావ్యే మహానాశాధ్యాయానాన
సర్వం సంపూర్ణమ్.

(సోమేశము కృతినందించును. గానమును పూర్తిచేయును. సభ్యులు కరతాళ స్వరసావరించును)

నర : శ్రీయనువోశ భూతలేంద్ర వినిహాకథయు, శ్రీసీతారాముని
కళ్యాణ కథయుఁ బ్రతిపద్యమున నిమిష్యై, నానాయకానిది
ద్వ్యర్థికావ్యమును, నిర్దుష్టాంధ్రమున రచించెను. మన ప్రభుత్వ
ములకే శతశత్రు సంకీర్ణ మీయఁ గోరుచున్నాము. ఆశాం
కెండు మూడు పద్యములు మాత్రమే చదివె న్నీ సభ్యులు భన్య
డగునుగాక !

నారా : అనయంబున్ దనవిష్టు భక్తమును జేయఁజాల రాత్మాశముల్
గొని రాజప్రకరంబులకా బనిచి, శ్రీలోకాక్షిగో విక్రమ
తన సంతోష వివోదముల్ గనెడు దైత్యవృంధి నారాచుడుం
డనువోత ప్రభుచంద్రుఁ ట్రోచుత సమస్తైశ్వర్య సంపాతయై.

షష్ఠ్యంతములలో నొక పద్యము మాత్రమే చదివెద.

సకల విరోధి శిరఃకం

దుక కేరీ విరచిత పరితోషనకుఁ బా

ర్వకళాంచిత వేషనకుఁ

నికర గుణయుతానువోత నృపభూషనకుఁ

అభ్యుదయ పరంపరగా నామొనర్పం బూనిన సీతాకల్యాణంబును
ద్వ్యర్థికావ్యమునందలి కథాక్రమం బెట్టిగనిన—

(కృతినందియఁ బోవును)

ఒకసభ్యుడు : కవీంద్రా! మీ కావ్యమందు గౌరవములిచ్చు పద్య
మొక్కదానిని గూడఁ జదువఁగోరెనము.

నారా : అరీతిగాఁ జదువుట సంప్రదాయ విరుద్ధము. అయినను మీ
కోరిక- త్రోసిపుచ్చక చదివెద. గురువులు మన్నింతురుగాక !

జనకుని సమ్మతికా సకలసద్గుణ రత్నకదంబ సీతసూం

భి వివిండుద్భవ ప్రకరభంజనుఁ ధ్రువసరంజనుఁ రజాం

బువిధి ఏలాస సంచరణ వోతము భూమివసించువోతముఁ

అనువసులీలఁ గ్రార సువభూమినిదిం గయదమ్మి వదెడుఁ

అనువోతుడు కపింద్రుల కృతులందీ, వారికి దుక్కలువులు, వయనూటపదా
న్నిను బం గారు పశ్చిమగుల నిచ్చును. సామంతులు కానుకలర్పింపఁ గోరొనును)

అను : (ముగ్ధులైతిని) గురువర్యా! సభ్యులారా! మీరు నా కొన
బంటుని సాయమునకుఁ గృతజ్ఞులైతానతలు. ఇయ్యెడ నేను పలుక
వలయునో నెఱుంగకుంటిని. నా హృదయము శైన మోదపూరిత
మాయున్నది. నోటనూట రాకున్నది. నా యీ యుచ్చస్థితికి
సోతుభూతులు ఈ మహామహలు శ్రీ నరసన్న భట్టారకులు.
నేనుపుట్టి పెరుగుట, విద్య నేర్చుట, ఇంతవాఁడనై నాపితృ దేవతల
అప్సరగాంచఁ గల్గుట—ఇవియెల్ల, ఆమహానుభావుని మూలమున నే.
నాటి పాదపద్మములకు నాయప్తాంగ సమస్కారము లర్పించి, నేను,
నాసంపత్తియు సేవకారియు నార్యుడ నృతజ్ఞులమై, వారి యమూ
ల్యోపదేశములఁ గొనుచునే పట్టంతుమని మీ యందఱు నమకు
మును నొగ్గొనము చేయుచున్నాను. [సాగిలపడి సగసన్నకు మ్రొక్కును.
అందు సగసన్నుడు, తేచి గడ్డపైఁ గూర్చుండును. పూలవన్నము కురియును. కగ
తాళి స్వనులు సే పభాగాము మాడుమ్రోగును]

నర : సభ్యులారా! సోదరులారా! శ్రీయనువోతమహారాజు నన్నుఁ
గూర్చి పట్కిన మంటలకు నేనేమియు మాటుపలుకఁ జాలను.
అతఁడు దీర్ఘాయుష్కుండు పుత్రసౌత్రాభి వృద్ధిమై మనెనుగాత
మని మూర్ఖిర్వదించుటకన్న నే జేయునది లేదు. లోకములో సమస్త
కార్యస్థితికి మూలకారణ మాభగవత్కృప. మానవుఁడు కేవలోప
కరణమాత్రుఁడు. కావున అనువోతుని పట్లగాని, మఱియెవ్వరి
పట్లగాని నేను చేసినదేదియు లేదని, అంతయుఁ బరమేశ్వర
కృతమేయనియు మనవి చేయుచున్నాను. మన కింకేమి కావలయు?
ఇట్లగుంగాక!

—కవిరాజునిరాజితము—

అపవని మానవకోటుల లెంతయు స్వస్తియెనంగెడుగావుత, ధూ
ధవతతి భూపరిపావనల్యుత ధర్మవధుమ్మును దవృకయే,
ప్రవిమలజీవన మొందెడు **తెలుగు నిష్ఠాపాక్షికులు**
భువనములన్నియు మేటి కుటమ్ముగొనలయిన నటల్.

